

J A A R B O E K J E

2014

VAN HET
OUDHEIDKUNDIG
GENOOTSCHAP

‘NIFTARLAKE’

Ereleden en bestuur

<i>Erevoorzitter</i>	drs E. Munnig Schmidt
<i>Ereleden</i>	mr J.H. van den Hoek Ostende, Amsterdam mw Sally Munnig Schmidt-Neubauer mw Dr mr I. Dukes-Greup
<i>Lid van verdienste</i>	A.J.A.M. Lisman, Nieuwersluis
<i>Voorzitter</i>	Janine van Doesburgh-Ferwerda, Loenen aan de Vecht, 0294-234825, janinevd@yahoo.com
<i>Secretariaat</i>	Jurgen Wasser, Straatweg 160, 3603 GT Maarssen, 0346-550872
<i>Ledenadministratie en evenementen</i>	Godelief Hofman-van Miert, Zandpad 83, 3621 NG Breuke- len 0346-261201, Hofman.breukelen@gmail.com
<i>Penningmeester</i>	drs Eric F.L. Stubbé, Bergseweg 1b, 3633 AJ Vreeland, 0294-252873
<i>Leden</i>	drs Juliette J.M.A.M. Jonker-Duynstee Anthony Lisman mr Onno Meerstadt drs Rob Th. Schoenmaker
<i>Redactie 2014</i>	Juliette Jonker en E. Munnig Schmidt
<i>Contributie</i>	€15,- op NL66INGB 0000513805 t.n.v. Oudheidkundig Genootschap Niftarlake te Vreeland
<i>Website</i>	www.Niftarlake.com
<i>ISBN</i>	978-90-8704-496-1
<i>Erratum</i>	In het jaarboekje 2013 is een storende fout geslopen in het artikel van Luit van der Tuuk en Anton Cruysheer, 'De Utrechtse Vecht: levensader in de vroege middeleeuwen'. De Gouw Nifterlake is hier steeds als 'Niftarlake' geschre- ven, terwijl deze spelling een latere verbastering is. Be- doeld is steeds Nifterlake.

Jaaroverzicht 2014

Als immer was het Genootschap bevoorrecht zijn Nieuwjaarsreceptie (11-01-2014) op een buitenplaats te kunnen houden. Een heel bijzondere ditmaal want spiksplinternieuw. Het gastvrije huis van de familie Van der Wind is in 2013 gereed gekomen op de plaats van het oude overpark van Nieuwerhoek waarin de buitenplaats Ruygenhof in de vroege 19de eeuw was opgenomen. Die laatste is nu de naamgever van de nieuw gestalte gegeven buitenplaats, die doorloopt tot aan het Amsterdam-Rijn kanaal. Van het oude park was alleen de oude vijver over, later landschappelijk vergraven, die al in *De Zegepraalende Vecht* uit 1719 is afgebeeld. Nu is er een nieuwe waterpartij bij het huis uitgegraven en zijn er hoogteverschillen gecreëerd en beplant met een verscheidenheid aan bomen. Een prachtige verrijking van het Vechtlandschap.

Precies een maand nadien kon een volle zaal op slot Zuylen luisteren naar de lezing door Johan Langelaar, archeoloog bij Waternet, over het uitbaggeren van de Vecht door Waternet en de daarbij gedane bijzondere vondsten. Het zal geen verwondering wekken dat er talloze fietsen naar boven kwamen naast auto's, ijskasten en wat een mens allemaal nog meer weggooit. Bijzonder waren de vele honderden gietijzeren strijkbouten rond voormalige wasserijen, een marmeren 18de-eeuwse kop van de Romeinse keizer Vespasianus, die ooit een park sierde, en een Karolingisch zwaard.

Op 10 maart kwam Richard Harmanni een interessante inleiding houden op slot Zuylen over wand- en plafondschilderingen op- en van buitens langs de Vecht en elders. Hij is gepromoveerd op dat onderwerp en doet onderzoek in het hele land en verzamelde zo een schat aan kennis over soms op zeer onverwachte plaatsen aanwezige kamerdecoraties.

Kasteel De Haar te Haarzuilens was 5 april het doel van ruim 30 leden om in het kerkje naast het kasteel van Arjan Uithol, hoofd toeristische activiteiten van het kasteel, te horen hoe het kasteel tot stand kwam op de huidige plek. Belangwekkend was zijn uitleg over de keuze van die plek aan een sinds lang verdwenen waterloop van de oude Rijn. In de bouwtijd, de 13de eeuw, kronkelden er nog vele wateren door de Hollandse en Utrechtse veengebieden. Na

afloop werd het in de afgelopen jaren gerestaureerde kasteel bezocht met zijn door Cuypers begin 20ste eeuw aangebrachte decoraties.

De jaarvergadering werd op 7 mei gehouden op de inmiddels vertrouwde locatie van de KWVL te Loosdrecht. Doordat op het kritieke moment de stroom uitviel werd de volgorde van de avond omgedraaid en werd eerst vergaderd en toen gedineerd. Tijdens de vergadering moest de penningmeester wijzen op het feit dat het jaarboekje wat duur uitgevallen was zodat hij op een verlies uitkwam. De redactie heeft beterschap beloofd. Onder het agendapunt bestuursmutatie viel het wisselen van de wacht van het voorzittersambt. Mevrouw J. Semeijns de Vries van Doesburg-Ferwerda werd bij acclamatie bevestigd in het voorzitterschap door de ruim zestig aanwezige leden. De aftredende voorzitter de heer E. Munnig Schmidt werd door haar toegesproken met een laudatio door ons lid van verdienste de heer Lisman (zie hieronder) en door de heer S. de Clercq namens de Vechtplassenc commissie. Deze laatste verhief de oud-voorzitter tot erevriend van die commissie en overhandigde een medaille aan een blauw lint als teken daarvan. Als derde voorzitter in 102 jaar werd het na 36 jaar echt tijd om het spreekwoordelijke stokje over te dragen. Het bestuur schonk als blijk van appreciatie een ebbenhouten voorzittershamer met op een zilveren band gegraveerd de data van begin en einde van zijn voorzitterschap. Bovendien werd hij eveneens bij acclamatie benoemd tot erevoorzitter. Zijn echtgenote en mevrouw Mr Dr I. Dukes-Greup werden tot erelid benoemd vanwege hun hooggewaardeerde inzet voor het genootschap in de afgelopen veertig jaar. Na het mooie voorjaar en vrijwel even mooie zomer was het eerste evenement op 13 september een openluchtconcert in de oertuin van huis Bijdorp aan het Oud Over te Loenen dat eveneens begunstigd werd door zon en warmte. Een tachtigtal leden en passanten kwamen luisteren naar het zeer geslaagde optreden van de musici onder leiding van Elfride Zeldenrust en Reinette Thiadens. De aankomst van de musici over het water onder begeleidend trompetgeschal was een zeer gewaardeerde verrassende vondst.

Op 5 oktober was het genootschap te gast bij de familie Groenink op Vrederijk aan het Oud Over te Loenen voor de lezing 'Kunst als therapie' door Arthur Eaton die de gedachten van Alain de Botton over wat kunst kan betekenen in het gewone leven uiteenzette. Er was veel belangstelling zodat er twee sessies gehouden moesten worden: een 's middags en een 's avonds voor ruim 70 belangstellenden.

Op 29 oktober ging de klassieke leescursus van start in Maarssen onder de enthousiaste leiding van mevrouw H. Visser-Brouwers in Het Trefpunt bij de

NH-kerk te Maarssen. Gelezen wordt dit seizoen de Hyppolytus van Euripides en de Phaedra van Seneca, beide met als onderwerp de dramatische liefde van Phaedra voor haar stiefzoon Hippolytus.

De prachtige 17de-eeuwse Portugese Synagoge in Amsterdam was 23 november het doel van de najaarsexcursie waarvoor zich een veertigtal leden naar de hoofdstad begaven. Het door de hoge ramen veel licht ontvangende maar onverwarmde gebouw geeft door zijn geheel oorspronkelijke inrichting en aankleding goed de 17de-eeuwse sfeer aan waarin de sefardische joden hun diensten beleven. Dat het gebouw de oorlog ongeschonden is doorgekomen is een groot geluk.

Ons lid Hans van Bommel uit Maarssen heeft niet stil gezeten na het uitpluizen en op schrift zetten van de historie van de aanleg van het Merwede- later Amsterdam-Rijn kanaal en is doorgedaan om ook de latere verbredingen daarvan te documenteren. Op 9 december heeft hij zijn kennis in de gobelinzaal van slot Zuylen met de ruim vijftig aanwezige Niftarlake leden gedeeld.

E. Munnig Schmidt

Loenen 2014

Speech van Anthony Lisman bij het afscheid van Edward Munnig Schmidt als voorzitter van Oudheidkundig Genootschap Niftarlake, Loosdrecht 7 mei 2014

Beste Edward,

We kunnen het ons bijna niet voorstellen, maar er is echt een tijd geweest dat je nog geen voorzitter van ons Oudheidkundig Genootschap Niftarlake was. Je kwam in 1975 op de buitenplaats Nieuwerhoek wonen en werd op 25 mei 1976 benoemd tot bestuurslid en al spoedig daarna was je plaatsvervangend voorzitter, naast de voorzitter de heer Kappeyne van de Coppello. Na 30 jaar voorzitter te zijn geweest trad de heer Kappeyne in 1978 af en werd door jou opgevolgd. Kappeyne is na de heer Verburgt de tweede voorzitter van ons inmiddels 100 jaar oude Genootschap geweest en zo werd jij dus in 1978 de derde.

Bij jou thuis op Nieuwerhoek was het 'nee tegen TV' en zodoende was er voor jou en je lieve vrouw Sally tijd om goed de krant te lezen alsmede alle periodieken die uitgegeven werden door de vele verenigingen en stichtingen op cultureel gebied, waarvan jij en Sally tijdens je voorzitterschap lid waren. Het resultaat van dat vele lezen en het vervolgens bezoeken door jullie van aangekondigde tentoonstellingen en naar voordrachten gaan (want jullie waren kritisch) was dat wij als leden vele goede tentoonstellingen, tot in België toe, in de afgelopen 36 jaar bezochten en vele uitstekende lezingen via Niftarlake konden volgen. Diverse keren is het zelfs zo geweest dat, voordat een tentoonstelling in bijvoorbeeld het Rijksmuseum te Amsterdam geopend werd, wij de samensteller daarvan al gehoord hadden en ook als een van de eersten door die samensteller persoonlijk op zijn tentoonstelling werden rondgeleid.

Tijdens jouw bestuur is het vaste regel geworden dat er vrijwel in iedere maand van het jaar een evenement was, hetzij een lezing of een excursie. Vele jaren bestond de excursiecommissie uit Sally, Ineke Dukes en Stans ter Laan en door hun toewijding liep in al die jaren altijd alles op rolletjes. Ook was dit het geval bij de cursussen Griekse Mythologie die gedurende vele jaren op acht woensdagmiddagen voor de Niftarlakeleden bij jouw Sally thuis werden gegeven.

Tijdens de voorbereiding van een lezing die niet door jou en Sally was voorgesteld liep het eens bijna spaak. Ik herinner me dat ik je zelf zo'n 20 jaar geleden 'warm gekregen' had voor een lezing over uurwerken die op Vreedden Hoff gegeven zou worden door mijn Utrechtse tandarts professor Korenhof. Even voordat deze lezing werd aangekondigd wilde Korenhof afhaken. Reden: hij was enige jaren eerder gescheiden en wanneer bij de dia's die hij wilde tonen van kostbare uurwerken die hij in zijn bezit had er zouden zijn die hij niet tijdens de scheiding had ingebracht, dan zou het volgens Korenhof mogelijk kunnen zijn dat dit via een van de toehoorders bij zijn ex-vrouw bekend zou worden. En dat risico wenste hij niet te lopen. Nu, zei je toen heel vindingrijk, dan kondigen we Korenhof toch aan als professor Graantuin. En zo is het toen ook gegaan. Gevolg hiervan was wel dat, even nadat de convocatie was verzonden, ik ons lid en groot uurwerkdeskundige professor Plomp aan de telefoon kreeg met de opmerking 'Hoe kunnen jullie nu zo'n onbekend iemand een lezing laten houden over uurwerken. Graantuin, nooit van gehoord'.

Op jouw initiatief werden er jaren achtereen lezingen en nieuwjaarsrecepties op verschillende buitens en kastelen gehouden, zoals op Nieuwerhoek, VreeddenHoff, Oudaen, Bijdorp, Valk en Heining, Herteveld, Nijenrode, Gunterstein, Zwaanwijck, Cromwijck, Valk en Berg, Hazenburg, Queekhoven en Nederhorst. De belangstelling voor de lezingen op die huizen werd echter rond 1988 zo groot dat vanwege ruimtegebrek uitgeweken moest worden naar Slot Zuylen, dat daardoor in de loop der tijd zowat ons 'clubhuis' is geworden.

Zo is het ook gegaan met de jaarvergaderingen die vele, vele jaren in de Kampioen te Nieuwersluis plaats vonden. Na even van Hotel De Nederlanden daarvoor gebruik te hebben gemaakt zijn we via jouw bemiddeling en tot ieders tevredenheid al weer een aantal jaren hier in de Koninklijke Watersport Vereniging Loosdrecht te gast.

Tijdens jouw bestuur heeft Niftarlake twee zeer succesvolle tentoonstellingen kunnen houden op het slot Zuylen. De eerste met als titel 'Langs de oevers van de Vecht' in 1986, vanwege het 75-jarige bestaan van ons genootschap, en de tweede drie jaar later over het werk van de Vechtschilder Nicolaas Bastert.

Naast het voorzitterschap was je al heel vroeg hoofd van de redactie van ons Jaarboekje, dat in meerdere opzichten en vooral door de stroom van artikelen van jouw hand zeer in waarde toenam.

Een van je eerste stukken draagt de titel 'En dit is nu het station van Nieuwersluis'. Het was de opmerkelijke uitspraak die je opving van een van de twee

wandelaars op het jaagpad langs de Vecht toen deze de andere op jouw Nieuwerhoek attent maakte.

Tijdens je voorzitterschap zijn er ook verschillende boeken met betrekking tot de Vechtstreek verschenen die er zonder jouw tomeloze inzet nu niet zouden zijn geweest. Voor een van die publicaties was de belangstelling zo groot dat er niet minder dan vier drukken van zijn verschenen. De eerste kwam uit in 1982 en de laatste in 1997. Ik bedoel natuurlijk ons boek *Plaatsen aan de Vecht en de Angstel*. Hierin staan onder andere alle nog bestaande buitenplaatsen en kastelen langs de Vecht beschreven en het was de voortreffelijke tekenaar Chris Schut die gedurende vijf jaar speciaal voor dit boek ruim 90 tekeningen vervaardigde. Bij een van de eigenaren van een buitenplaats heeft het beschrijven en afbeelden van zijn huis in dit boek problemen opgeleverd. Omdat hij dit niet meer wilde hebben dreigde hij zelfs met advocaten. Toen de volgende uitgave op stapel stond was jouw reactie 'Het huis van die man, hoe belangrijk ook, nemen we niet meer op'. Voor zover ik weet is nooit een van de kopers van de drie volgende drukken komen klagen dat deze dit bijzondere huis erin misten. Bij het verschijnen van de eerste druk richtte je de 'Stichting Plaatsen aan de Vecht' op die de boeken iets beneden de winkelprijs in groten getale aan onze leden verkocht en zodoende na verloop van tijd een mooi bedrag in kas kreeg, waarmee onder andere leuke dingen voor Nifftarlakeleden konden worden gedaan.

Na de jaarvergadering van 1980 hield de kunsthistoricus Pieter Fischer voor ons een zeer succesvolle lezing met lichtbeelden over de Nederlandse beeldhouwkunst, onder andere in de Vechtstreek, in de 18de eeuw. Zijn grote 'helden' waren de befaamde beeldhouwers Jan en Ignatius van Logteren. Fischer was op dit gebied de expert in ons land, die regelmatig door antiquairs van naam en musea zoals het Rijksmuseum te Amsterdam werd geraadpleegd. Omdat vrijwel al zijn tijd in beslag werd genomen door het geven van lezingen om in zijn levensonderhoud te voorzien kwam Pieter Fischer er maar niet toe zijn, in vele tientallen jaren opgedane kennis, over die Hollandse beeldhouwkunst aan het papier toe te vertrouwen. Om te voorkomen dat al die kennis verloren zou gaan heb je een aantal fans van Fischer, die inmiddels de 70 reeds gepasseerd was, toen bereid gevonden om financieel over de brug te komen waardoor hij een aantal jaren kon gaan schrijven ten behoeve van een speciaal boek over dit mooie onderwerp. Kort nadat Pieter het laatste hoofdstuk bij jou had ingeleverd is hij vrij onverwacht op 81-jarige leeftijd overleden en kon dit

standaardwerk, onder andere verlucht met ruim 500 foto's, door jouw grote inzet uitkomen en zo bleef Fischers kennis voor altijd voor iedereen behouden.

Gelijktijdig met het voorzitterschap van Niftarlake heb je ook die functie van de Dr. R. Van Luterveltstichting overgenomen van de heer Kappeyne van de Copello. Deze restauratiestichting heeft gedurende jouw 36 jaar door haar financiële steun en begeleiding – naast enkele grote objecten zoals het sluishuis te Loenen- ook vele kleinere monumentale objecten, waaronder verschillende 18de-eeuwse inrijhekken, gerestaureerd. En naast die voorzitterschappen was je ook ruim 30 jaar actief als lid van de monumentencommissie in de gemeente Loenen. Ook voerde je, en vaak met succes, onder jouw eigen vlag actie tegen ontsierende bouwplannen in de Vechtstreek, zoals tegen het plan van bebouwing op het vroegere Welkoopterrein in Maarsse, dat in de ogen van de toenmalige architect hoog en wit moest worden want, zo zei hij het woordelijk, het moest op die plaats aan de Vecht er uit spatten.

Onlangs oogste je nog succes met je streven voor het behoud van het zeer beeldbepalende koetshuis van Vegtlust te Loenen. In plaats van afbraak en nieuwbouw van een fors huis op deze plaats is het koetshuis nu gerestaureerd in de vorm van een historisch Vechthuis. Niet alleen de omgeving, maar ook de opdrachtgever blijkt met het resultaat zeer verguld te zijn.

Waar het bij jou altijd, in al die jaren, om draaide was de Vechtstreek mooi te houden en om de leden van Niftarlake daarin zoveel mogelijk te betrekken. Onder die leden heb je wel enkele zeer kleurrijke personages mee gemaakt. Ik denk bijvoorbeeld aan de barones van Loenersloot. Over haar is onlangs een boekje vol herinneringen verschenen. Of aan de heer Benno Molenkamp die met zijn prachtige rijtuigen en paarden tochten langs de Vecht organiseerde en zijn vader Jacob Molenkamp, de grote kaashandelaar, die af en toe in onroerend goed deed en buitenplaatsen voor de handel maar niets vond. Met kleine huizen ging het beter zei hij eens want: 'Je kunt beter een snelle gulden hebben dan een luie rijksdaalder'.

Maar goed Edward, ik dwaal af. Edward, namens de leden en het bestuur veel dank en lof voor alles wat je voor Niftarlake en voor de Vechtstreek de afgelopen 36 jaar hebt gedaan. Als herinnering mag ik je namens allen deze mooie voorzittershamer met inscriptie overhandigen.

Speech door Steven W.G. de Clercq namens de Vechtplassencommissie met benoeming van Edward Munnig Schmidt tot ‘Ere-vriend van de Vecht’, Loosdrecht, 7 mei 2014

Voorzitter,

Graag voldoe ik aan uw verzoek om namens de VPC verslag uit te brengen van onze activiteiten in het achterliggende jaar. Dat past in een lange traditie.

In de jaren dertig werd overal in de Vechtstreek lukraak gebouwd, en achter de boorden van de Vecht dreigde het plassengebied te verloederen door droogmaking, zandwinning en het storten van vuil.

Uit ongerustheid over de aantasting van het natuur- en cultuurschoon besloot de Jaarvergadering 1936 van ons Genootschap actie te gaan voeren. Voor het behoud van de Vechtstreek was dit een belangrijk besluit.

Nog in hetzelfde jaar belegde Niftarlake een bijeenkomst met burgemeesters en vertegenwoordigers van Natuurmonumenten, de Provinciale Landschappen, de Bond Heemschut, organisaties van architecten en tuinarchitecten, de ANWB, de regionale VVV, het watertoerisme, welstandscommissies, enzovoort. Met als gevolg dat op 14 november 1936 de Commissie voor de Vecht en het Oostelijk en Westelijk Plassengebied werd opgericht.

De taak zou zijn: zich actief te betonen, door praktisch op te treden als de streek bedreigd wordt, voortdurend paraat te zijn en middelen te beramen, om het gestelde doel te bereiken.

Het werkgebied bestond uit de oude gouw Niftarlake: de Vecht met de oostelijke en westelijke plassen, van Muiden tot Utrecht. Van meet af Vecht-lang!

In de jaren dertig beschouwden planologen dat (nog) niet als een eenheid.

De Commissie werd samengesteld uit burgemeesters en vertegenwoordigers van de genoemde organisaties. De eerste voorzitter werd K.J. Verburgt, de oprichter van Niftarlake, watersporter Loeff werd vice-voorzitter, Mej. Grevenstuk werd secretaresse; lid werden de architecten Wymstra en Adriaans, de burgemeesters Doude van Troostwijk (Nieuwersluis) en Des Tombe (Abcoude) en de heer Trouw, hoofdambtenaar bij Stadsontwikkeling te Amsterdam. Daarmee beschikte de Commissie over kennis, bestuurlijke ervaring en contacten. De samenstelling onderstreepte de band met Niftarlake.

De Commissie ging voortvarend aan de slag.

Het eerste periodeverslag werd gepubliceerd in het Jaarboekje van 1938. Opmerkelijk veel van wat toen speelde, is vandaag nog verrassend actueel. Ik noem enkele thema's uit dat eerste verslag en geef aan wat nu speelt.

Bouwen – R.O.

Omdat de invloed van bouwen op het landschap zo groot is, besteedde de Commissie al direct veel aandacht aan planologische ontwikkelingen.

In de achterliggende periode zijn alle bestemmingsplannen geactualiseerd. Omdat de VPC veelal in de concept-fase commentaar mag leveren, hebben we op tal van punten inbreng kunnen hebben.

Soms tekenen wij bezwaar aan, zoals tegen de Heli-haven achter Queeckhoven, de veel te hoge McDonald-mast in De Corridor, Breukelen of de insteekhaven op de Vreelandse ijsbaan.

In het eerste verslag lezen we dat onvoldoende geluisterd wordt naar de adviezen van de Welstandscommissies. Waar toen succes geboekt kon worden door bezoeken aan burgemeesters, is de situatie nu ronduit zorgelijk.

Heemschut heeft het monumentenbeleid van alle 408 gemeenten tegen het licht gehouden: Stichtse Vecht – met 816 rijksmonumenten de 10de monumentengemeente – scoort slecht. Pogingen dat te verbeteren zijn keer op keer gestrand op angst, onwil en onkunde.

Buitenplaatsen

Eind jaren '30 waren er zorgen over leegstand van buitenplaatsen. Die zorg is voorbij. Wel zorgen over het beheer, het gebrek aan noodzakelijke kennis bij de gemeente, bij eigenaren en bij de mensen belast met onderhoud van huis en hof.

Daarnaast de steeds weer opduikende plannen om buitenplaatsen te splitsen, waardoor de eenheid verloren dreigt te gaan, zoals Terra Nova dat nu in 4 delen is opgesplitst. In goed overleg met de nieuwe eigenaar zijn wij zoekende naar een invulling die recht doet aan cultuur en landschap.

Meerdere buitenplaatsen staan te koop of hebben een nieuwe eigenaar. Wij volgen de ontwikkelingen nauwlettend en proberen waar mogelijk mee te denken.

Wegen

De kersverse VPC mocht in 1937 meepraten over het nieuwe tracé van de A2 en voerde actie tegen de verloedering langs de bestaande Rijksstraatweg Am-

sterdam-Utrecht. Het werkcomité maakte zich ernstig ongerust over het toenevende verdwijnen van veel bomen, het plaatsen van betonpalen, enz., wat de indruk gaf dat deze weg tegen de tijd, dat hij niet meer als Hoofdverkeersweg dienst zal behoeven te doen, ook als recreatieweg weinig meer zal betekenen. Deze vrees was gegrond. Uit een gesprek met Rijkswaterstaat bleek namelijk dat alleen gedaan werd, wat de occasion meebrengt, doch wanneer het geld moet kosten, er geen sprake is van nieuwe beplanting.

Op dit punt is succes te melden: het 10-tal circa 150 jaar oude beuken langs de Straatweg ter hoogte van 't Slijk zal blijven staan en wordt verzorgd!

De **schade aan wegen en Vechtdijken** door steeds toenemend zwaar vrachtverkeer baart ons grote zorgen. Naast materiële schade (wie betaalt? de veroorzaker?) gaat het ons vooral om de gevolgen, de onherstelbare aantasting van het cultuurlandschap – denk aan de dakpanbeschoeiing langs de Vechtdijken. Daarom hebben wij bezwaar aangetekend tegen de bouw van een mega ligboxenstal, Binnenweg 18, in het beschermd dorpsgezicht van Baambrugge. Aan- en afvoer van voedsel en mest voor circa 300 stuks vee kan alleen gaan over de smalle Winkeldijk en de Horn en langs de Dorpskerk in Baambrugge – die al problemen heeft met zijn fundering.

Plassen

Waar in het begin de zorg zich richtte op vuilstort en zandwinning gaat het nu om het verlies van de legakkers.

De Vecht is de laatste jaren sterk verbeterd. Met het project 'Vechtoevers, zien en gezien worden' herstellen we de verloren gegane visuele relatie. Uit dat initiatief is de knotgroep 'Werk aan de Vecht' ontstaan voor landschapsbeheer op buitenplaatsen en langs de oevers van de Vecht. Oeverlandjes die vrij kwamen na sanering van woonschepen proberen we weer op een natuurlijke manier in te richten en te beheren.

Draagvlak

De Vrienden van de Vecht werken aan draagvlak. Zij ondersteunen de activiteiten van de VPC, organiseren excursies voor de Vrienden en brengen 3 x per jaar de VPC-Nieuwsbrief uit, die verstuurd wordt naar de Vrienden en alle ruim 1.000 contacten van de VPC.

Kennis is wezenlijk voor draagvlak voor behoud van ons werkgebied. In de beginjaren werd veldbiologisch inventarisatiewerk verricht en gepubliceerd. Later onder andere het boek van Piet Bakker over de Stinzenflora en het Thee-

Edward Munnig Schmidt opent zijn laatste ledenvergadering als voorzitter van Niftarlake.

koepelboek van Van den Berg, Carasso en Oldenburger met de fraaie foto's van Piet Boeve.

In de achterliggende tien jaren verscheen de studie over Vechts Bouwen, en het boek *Vechtrovers, zien en gezien worden*.

Aan de website www.vensteropdevecht.nl, de encyclopedie van de Vechtstreek, wordt staag doorgewerkt. Samen met Vechtsnoer ontwikkelen we wandel-, vaar- en fietsroutes die vrij te downloaden zijn op www.zichtopdevechtstreek.nl.

Sinds afgelopen najaar organiseren we de leergang **Vechtologie**, waar in opeenvolgende modules landschap, natuur, water en cultuurgeschiedenis aan bod komen. Wij onderzoeken hoe we de leerstof breder toegankelijk kunnen maken.

Voorzitter, dames en heren, ik heb veel van uw aandacht gevraagd, maar het leek me gepast om ons werk in historisch perspectief te plaatsen.

Tot slot enkele persoonlijke woorden aan de scheidend voorzitter.

Edward, we hebben elkaar leren kennen in 1962. Jij studeerde geologie in Amsterdam, ik ging dat doen. Jij was lid van het Vrij Dispuutgezelschap ODOLEH, ik werd dat. De voorstelronde van de nieuwe dispuuts-foeten aan de ouderejaars was onze eerste kennismaking. In het Lido. Op de achtergrond speelde het zigeunerstrijkje van Tata Mirando. Jij droeg een das met olifantjes. Een paar weken later stond ik op NIA bier te tappen op je afstudeerborrel.

Je weet, ik draag niet graag een das, maar vandaag een met olifantjes.

Jij ging werken en ik studeren, maar we verloren elkaar niet helemaal uit het oog: jij werd actief in de monumentenzorg, de Stichting Aristoteles, waar ook mijn schoonvader bij betrokken was.

In 1975 kwamen Barbara en ik op Herteveld wonen. Niet lang daarna kregen wij op een kaart met de Lutgers-prent van Nieuwerhoek een uitnodiging: 'Waarde mede-Vechtbewoner, het is ons een genoegen jullie uit te nodigen voor ...' ik geloof het oprichten van de Stichting Particuliere Historische Buitenplaatsen. Getekend: Edward en Sally Munnig Schmidt.

Op deze manier, Edward, hebben Sally en jij generaties nieuwkomers ontvangen, met elkaar in contact gebracht en geïntroduceerd in de geheimen van de Vechtstreek. Daarmee hebben jullie, als voorzitter en gastvrouw van Niftarlake op jullie geheel eigen manier een grote bijdrage geleverd aan het behoud van de Vechtstreek.

Voor de Vechtplassencommissie was dat in 2003 reden om de Ton Stork-Vechten voor de Vecht-penning aan jullie beiden te geven.

Nu benoemen de Vechtplassencommissie en de Vrienden van de Vecht jou tot Ere-Vriend van de Vecht.

Maarsse, 7 mei 2014

‘Ende de Oude Brieven daar van sijnde’

De geschiedenis van de Hofstede Zwaanwijck

Michelle van der Burgt

Inleiding

Schrijfster dezes kwam in 2002 wonen op Zwaanwijck Klompweg 46, Nigtevecht. In 2009 trof zij in het archief van de Vereniging van Eigenaren Huize Zwaanwijck een compleet pakket met originele eigendomsakten aan, beginnende met een testament uit 1718. Deze akten vormden de basis van het onderzoek naar de geschiedenis van de hofstede Zwaanwijck, de voorganger van het huidige huis. Vroeger, toen er nog geen kadaster bestond, ontving de koper van een onroerende zaak van de verkoper diens eigendomsbewijs. In de transportakte werd opgetekend dat verkoper aan koper al die eigendomsbewijzen had afgestaan en in oud-Nederlands stond er dan: ‘Ende de Oude Brieven daar van Synde’. Daaraan is de titel van haar boekje en dit artikel ontleend.

Jan Pieterszoon Oostwaard en zijn erfgenamen (?-1755)

Op 9 juli 1718 reisde notaris Mooij uit Kortenhoef naar Nigtevecht, naar de ‘Huysinge’ van Jan Pieterszoon Oostwaard die ‘ziek na den lichame te bedde’ ligt en zijn testament wilde maken. De notaris overtuigde zich ervan dat Oostwaards geestelijke vermogens niet waren aangetast (‘... dogh zijn verstand reden en memorie magtich en gebruijkende ...’) en nam vervolgens de verklaring van Oostwaard op. Deze verdeelde zijn nalatenschap in vier gelijke delen tussen zijn zuster Annetje met haar man Pieter Carszen van de Vecht, zijn vader Pieter Roelofse Oostwaard, Weijntje Bruinen (weduwe van zijn oom Jan Roelofse Oostwaard) en de kinderen van Weijntje Bruinen en wijlen oom Jan Roelofse. Jan Pieterszoon Oostwaard leefde daarna nog lang genoeg om te trouwen met Weijntje en uiteindelijk overleed hij in 1735, uit welk jaar een aantal akten inzage geven in zijn vermogen en de omvang van de boerderij die toen op de plek van Zwaanwijck lag. De naam Zwaanwijck heeft de boerderij dan nog niet; deze zou pas ontstaan in de tijd dat Jan Brants daar woonde. De boerderij van Oostwaard stond op de plek waar nu het koetshuis van Zwaanwijck staat, dus rechts van de toegangspoort. Een kleinere boerderij, die ook van Oostwaard was, bevond zich op de plaats waar nu de boerderij Klein Zwaanwijck staat.

Extrait Comen.

In den naame des Heeren
amen, Bij den, in heiden vanderen Zij con ider
kenne lye dat in den Jaare naerde Geboorte
Christi 1718 den 9ten dagh van de Maand July
des Oronts ontland negen wren, voor mij
Albert Masij, openbaar notaris bij den Ceel
Florie van Utrecht geed en geadmitterst
tot Corten half woonachtigh, en Gijwren
vande nabesemde getuygen, in eigenen
Persoen Ercheent is, van Peterw.
Oostwaard, woonende tot Nichtevecht
mij notaris bekend Diek na den Luhame
te Pedele Liggende, dagh zijn Estand reden
in Memorie Magtigh, en Gebmijkend
Zoo ons Notr. en Getuygen byterlyk bleek
Dewelke h. k.
Ende in alle het geene hij Testatur verder
boven schuld, endooder huld sal Comen Notar, doot
te Outuygen en Testalaten daarin heeft hij
Testatur geadminterst en geinstitueert tot
Zijne vgenarnen, Peter Roeloff van
oostwaard, of hij zijn voor afsterven Zijne
kinderen, voor con riede part.
Peter Coorsen vande rogt Zijnde con Doer

Afb. 1. Het testament van Jan Pieterszoon Oostwaard van 9 juli 1718. (Archief Huize Zwaanwijk)

Weijntje Bruinen en haar kinderen waren de gezamenlijke erfgenamen van deze kleinere boerderij, het land erom heen en een stuk land aan de overkant van de Vecht, in Nederhorst den Berg. Annetje Oostwaard en haar man erfden 4,5 morgen² land in Nigtevecht en 3,5 morgen in Weespercarspel. Pieter Roelen Oostwaard, die 'in't Gain' woonde, erfde het perceel van 8 morgen waarop de 'Huysinge' staat met twee hooibergen en een schuur. Dit perceel zou de kern gaan vormen van de hofstede Zwaanwijck en is het land waarop thans nog de gebouwen, park en bos van Zwaanwijck gelegen zijn.

In 1735 verkocht Pieter Roelen Oostwaard:

den vrijen Eijgendom van een Huysinge, twee Bergen, en een Schuur met land waar op t'selve getimmerte staat groot of wel te verongelden voor agt mergen geleegeen onder deesen geregte van Nichtevecht ... strekkende uijt de riviere de Vecht tot agter aan de Hollandsche Weetering ...

aan Jan Brants.

Weijntje besloot in 1738 om de gezamenlijke erfenis tussen zichzelf en haar kinderen te verdelen:

om de kostwinninge van haare voornoemde kinderen te bevorderen en de Vreede onder deselve zooveel als doenlijk wat zo bij haar leven als haar dood te besorgen ende te bewaaren

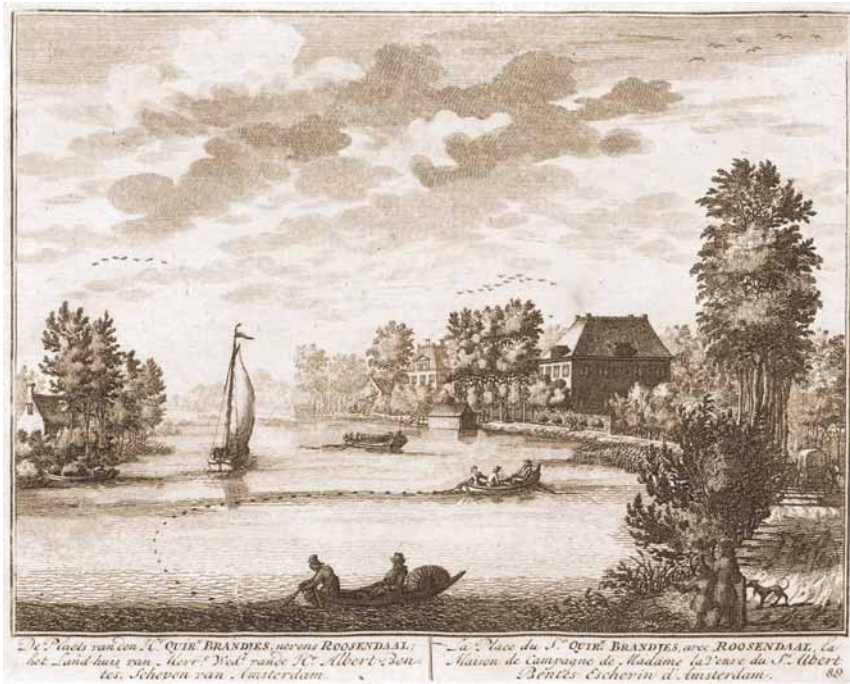
zoals notaris Tredee uit Abcoude optekende. Haar zoon Jan verkreeg daarbij het land met opstallen dat later Klein Zwaanwijck zou heten en dat hij op zijn beurt aan Jan Brants verkocht. Jan Oostwaard pachtte vervolgens boerderij en land weer van Jan Brants.

Ook Pieter van de Vechts erfenis is later door Jan Brants aangekocht, zodat deze uiteindelijk vrijwel al het land dat in 1735 eigendom was van Jan Pieterszoon Oostwaard, weer in bezit had.

Weijntjes zoon Gerrit was waarschijnlijk geestelijk gehandicapt. Hij ondertekent de akten met een kruisje, terwijl alle anderen hun naam kunnen schrijven. De verdeling wordt gedaan 'op de last van de rentgevinge tot onderhoud van Gerrit Oostwaard, zijn leven lang'.

Jan en Jan Jacob Brants (1735-'83)³

De stamvader van de familie Brants, Jan Janszoon Speck, was een visser uit Buiksloot die in 1582 het poorterschap van Amsterdam verkreeg. Begin 17de eeuw begon de familie Speck zich aan te duiden met het patronym Brantszoon, wat uiteindelijk leidde tot de familienaam Brants. Vijf generaties lang maakte de familie deel uit van een groep eenvoudige vissers, visverkopers en

Afb. 2. De Plaets van Quirijn Brants, gravure in *De Zegepraalende Vecht*, 1719.

waterscheepslieden. In 1618 sloot de familie zich aan bij de Waterlandse doopsgezinde gemeente.

In 1652 bedroeg het vermogen van Crijn Jansz Brants fl. 2.225. Zijn zoon, Jan Brantsen, deed het weer wat beter. Hij was nog steeds visverkoper, maar kon ook beleggen in huizen. Zijn onroerende bezit was in 1674 fl. 10.000 waard. Jan Brantsens jongste zoon Quirijn wist door zijn huwelijk met Hester van Mollem, de dochter van Adriaan van Mollem en Sebilla van Halmael, tot veel deftiger doopsgezinde kringen door te dringen. Hester van Mollem was de weduwe van mr Simon van Bronckhorst, uit welk huwelijk zij twee dochters had. Hester bracht bij haar huwelijk een kapitaal in van fl. 67.000 en een hofstede in Nigtevecht, genaamd 'Zwaantjes'.

Quirijn had zijn fortuin niet alleen aan zijn strategische huwelijk te danken. In maart 1714 kwam Quirijn in Amsterdam toevallig op straat Philip Cosson

tegen, de vertegenwoordiger in Holland van de familie De Geer, die grote ijzer- en geschutleveranties aan Holland deed. Cosson nodigde Quirijn uit op een pijpje met als resultaat dat Quirijn de assistent van Cosson werd die hij na diens dood in 1728 opvolgde als waarnemer van de zakelijke belangen van Jan Jacob en Willem de Geer in Holland. Hierop is mede van invloed geweest een plezierig verlopen verblijf van Jan Jacob de Geer op het buiten van Hester en Quirijn in Nigtevecht. Willem de Geer schrijft daarover later aan Quirijn:

daar UEdele meer vrijhey hadt om met malkanderen te spreken als t'Amsterdam, en de vrouwties ook tijdt hadden om van 's morgens tot 's avonds daer over te kouten. Want UEdele moet wel weten dat UEdele vrouw meer daar omtrent heeft uytgerecht in een dagh, als ick in ses jaar hebbe kunnen doen.

Het buiten dat Hester van Mollem bij haar huwelijk inbracht staat afgebeeld in het in 1719 verschenen boek *De Zegepraalende Vecht*. Het boek bevat een gedicht van de hand van Claas Bruin (bijgenaamd 'Het Licht der Zedepoëzy'). Hij beschrijft Zwaantjes als volgt:

Die Plaats, gekogt of aangeplant / Door Brandjes, is hier wel gelegen;
Tot allerhande visschery/ Welks handel hy, door vlyt en zeegen,
Met winst gedreeven heeft aan 't Y: / Dit landhuis kan u klaar ontdekken,
Hoe hy uit Baars wist goud te trekken.

Waarmee Bruin dus refereert aan het visserijverleden van de familie Brants. Op de kopergravure van Zwaantjes zijn ook bootjes te zien, bezig met de visvangst. Quirijn en Hester woonden eerst op de Rozengracht en daarna op de Keizersgracht in Amsterdam. In 1727 vierden zij hun zilveren bruiloftsfeest op Zwaantjes. Quirijn overleed in 1741 en werd bijgezet in een eigen graf in de Nieuwezijds Kapel in Amsterdam.

Jan Brants was de enige zoon van Quirijn en Hester Brants. Hij werd in 1725 advocaat en trouwde met Sara van der Heijden, de kleindochter van de zeer gefortuneerde Jan van der Heijden.⁴ Brants was zelf ook gefortuneerd. Hij belegde in obligaties in binnen- en buitenland, had aandelen in de WIC en de VOC, was behalve advocaat ook bankier en nam deel in verschillende ondernemingen. Daarnaast was hij actief in de familieonderneming fa. Quirijn Brants en Zoon. Hij bezat meerdere huizen in en om Amsterdam en woonde zelf op de Herengracht bij de Utrechtsestraat.

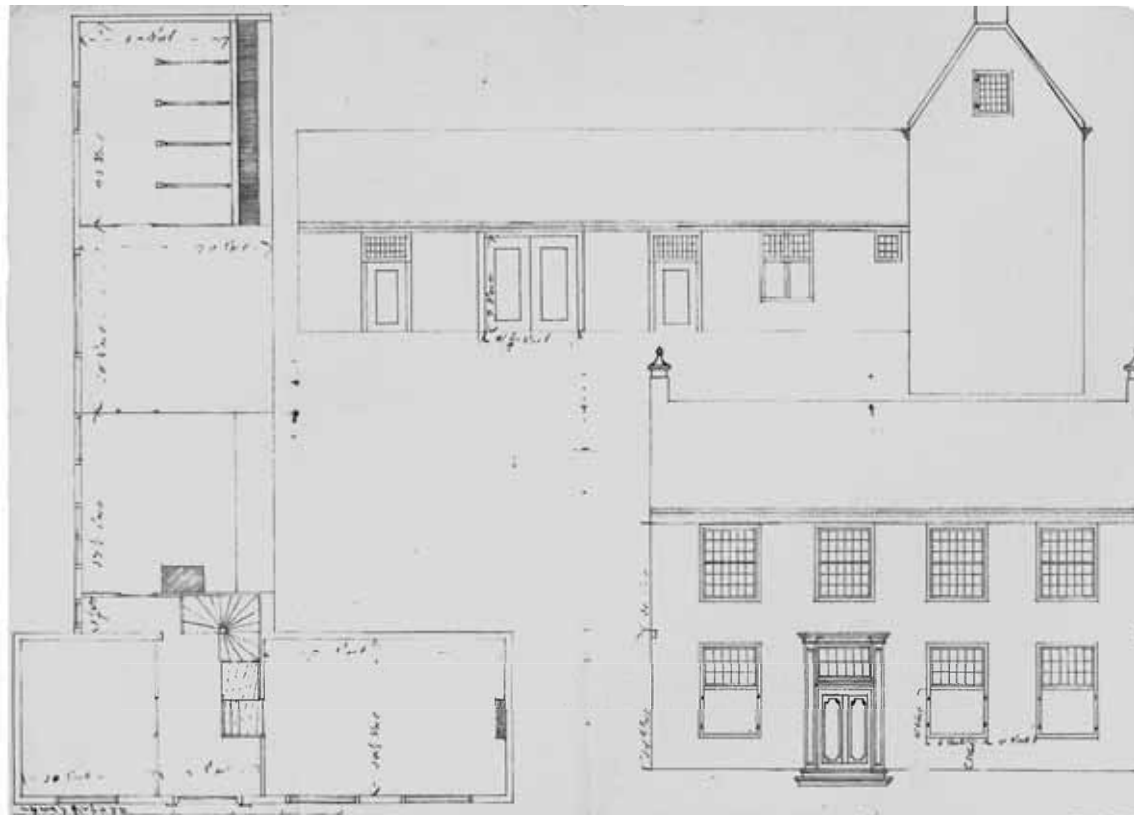
Brants kocht in 1735 het huis van wijlen Jan Pieterszoon Oostwaard om dit als buitenplaats in te richten en de boerderij om te vormen tot een heere-huysinge

of hofstede. Daartoe sloot hij een aanneemcontract met aannemer Varick van Nes.⁵ Deze moest het woonhuis een nieuwe gevel in classicistische stijl geven en:

... voor de deur te leggen een Straatje van geele klinkers met een graauwe bant en de rollaag op zijn kant en twee blaauwe hartsteene treden yder uyt een Stuk en twee blaauwe neuten onder het deurcousyn en twee blaauwe basementen onder de pilasters ...

Het huis kreeg een extra verdieping en een zolder. Het achterhuis werd verrijkt met een nieuwe keuken, een kamer voor de tuinman en een stal voor paarden en koetsen. Op het dak kwamen grijze pannen en in de Vecht een schuithuis. De aanneemsom bedroeg fl. 3.500 en werd in gedeelten, naar gelang het werk vorderde, betaald. Op te late oplevering bedong Brants een boete van fl. 25, voor tijdige oplevering zou Van Nes een premie van fl. 25 ontvangen.

Afb. 3. Bouwtekening behorende bij het aanneemcontract van Jan Brants met Varick van Nes. Rechtsonder is de gevel getekend, zoals die er na oplevering uit moest zien. Daarboven een zij-aanzicht van de hofstede met het stalgedeelte en links een plattegrond van het woonhuis en de stallen. (Familiearchief van Brants, Gemeentearchief Amsterdam)

Afb. 4. Uit de tijd van Brants resteren alleen nog (waarschijnlijk) de smeedijzeren draaihekken en de steunberen van de toegangspoort naar het huidige Zwaanwijck. Hierin zijn merken geslagen van de Zweedse ijzerleverancier, waardoor de poort kan worden gedateerd in de 18de eeuw.

Bijzonder is dat voor de verbouwing van dit buiten een bouwtekening bewaard is gebleven. Daaruit wordt duidelijk dat de boerderij een traditioneel T-vormig grondplan had. De korte poot van de T was gelegen langs de weg en bevatte het woongedeelte van de boerderij. De lange poot van de T werd gebruikt voor stallen en keuken. De hoeve Overdam verderop op de Klompweg vertoont thans nog een dergelijke bouw. Brants veranderde niets aan het grondplan van de boerderij; zijn huis had dus ook een T-vormige plattegrond met de woonkamers in het korte gedeelte langs de weg en met de stallen en keuken in de lange poot daarachter.

Wellicht vanwege zijn familieband met de uitvinder van de brandspuit werd Jan Brants in Nigtevecht lid van het comité dat zich in 1756 bemoeide met het aanschaffen van een brandspuit voor Nigtevecht. Het comité presenteerde in 1757 een:

Reglement en orde op den brand mitsgaders de beheering en 't gebruik van de brandspuit te Nigtevecht, alsmede op het onderhouden en beschouwen van de Wagenweg, ten einde de spuit ten tijde van nood ter vereischte plaatse te kunnen vervoeren.

Sara Brants – van der Heijden overleed in 1775 en werd begraven in de Nieuwezijds Kapel in Amsterdam. Jan Brants bleef na haar dood nog een paar zomers op Zwaanwijck doorbrengen, maar veel leven zal er toen niet meer zijn geweest. In 1776 geeft hij aan alleen een knecht en een meid in dienst te hebben als hij 's zomers in Nigtevecht verblijft en een tuinman, Jan Otten, die een klein woninkje op Zwaanwijck huurt voor vijftien gulden per jaar.

In de *Amsterdamse Courant* van 2 maart 1779 wordt Zwaanwijck te huur aangeboden.

Jan Brants overleed in december 1782 en werd bijgezet in het familiegraf in de Nieuwezijds Kapel. De genodigden voor de begrafenis werden om zeven uur 's avonds verwacht in zijn huis aan de Herengracht, bij de Utrechtsestraat. Daar werd de begrafenisstoet gevormd door de lijkkoets, zes volgkoetsen, 16 dragers waaronder Jan Otten en 20 lantaarndragers waaronder Hendrik van Veldhoven, de timmerman uit Nigtevecht. Er waren zes aansprekers ingehuurd.

Zwaanwijck werd geërfd door Jan Jacob Brants, zoon van Jan en Sara. Hij trad in 1764 in het huwelijk met Anna Maria de Neufville, die uit een zeer invloedrijke en welgestelde doopsgezinde familie uit Amsterdam stamde. Jan Jacobs vermogen is in de periode na 1784 nooit lager geweest dan één miljoen gulden. Hiervan had hij 16% belegd in het buitenland en 16% in onroerende zaken, 12% in binnenlandse obligaties en de rest voornamelijk in handelstransacties en leningen. Het gemiddeld inkomen uit deze investeringen bedroeg rond 1800 3% per jaar.⁶

Jan Jacob hield na het overlijden van zijn vader Zwaanwijck nog enige tijd aan, maar na het overlijden van Anna Maria in 1782, besloot hij het in 1783 te verkopen. Op 24 juli verscheen hij voor schout en schepenen om 'de Hofsteede Zwaanwijck onder den gerechte van Nichtevecht, groot een en twintig morgen, strekkende uit de Vecht tot aan de Hollandse Weetering' te leveren aan Jonathan Jeremias Haverkamp. Ook negen morgen land in Weespercarspel werden zo eigendom van Haverkamp.

Jonathan Jeremias Haverkamp (1783-'88)

Jonathan Haverkamp was de zoon van Johannes Haverkamp en Amarantia Hardenbroek. Hij werd in 1723 geboren in Amsterdam en werd van beroep solliciteur, een jurist voor eenvoudige zaken. Hij was poorter van Amsterdam en getrouwd met Geertrui Clemens. Over zijn verblijf op Zwaanwijck is niet veel bekend. Uit advertenties in de *Diemer Courant* en de *Amsterdamse Courant* blijkt wel dat er oktober 1783 een veiling op Zwaanwijck is gehouden waarbij zijn aangeboden: 'broeiramen, lessenaars, tuinbanken, een visschuit, een boerenwagen, vinkennetten, gereedschap, brandhout, wilgenhout bekwaam voor Pompen- en Klompenmakers', iepenhout 'bekwaam tot werkhout' en andere 'op zyn allerbest om te verplanten.'

Na het overlijden van Geertrui in 1788 gaf hij vader en zoon Twisk, makelaars in Amsterdam, een volmacht om Zwaanwijck te verkopen en te leveren aan Nicolaas Fabius. Jonathan Haverkamp is in oktober 1791 begraven in de Nieuwe Kerk in Amsterdam.

Nicolaas Jacobus Fabius (1788-1809)

Met de komst van Fabius⁷ breekt voor Zwaanwijck een bloeitijd aan. Fabius was in 1744 geboren als zoon van Jan Fabius, de schout van Dalfsen, en van Margaretha Eckelboom. Zij woonden op de havezate Gerner bij Dalfsen. De familie Fabius bracht vooral bestuurders en artsen voort, maar Nicolaas vertrok al op jonge leeftijd naar Kampen om daar in de handel te gaan. Al in 1767 wordt hem de *venia aetatis* verleend waarmee hij meerderjarig werd verklaard. Hij was toen 23 jaar, maar in die tijd mocht men pas op 25-jarige leeftijd 'daden van koophandel' verrichten. In 1769 werd Fabius poorter van Amsterdam en beëdigd als makelaar in tabak. Hij werd een belangrijk man binnen het makelaarsgilde en in het Makelaars-comptoir op de Nieuwezijds Voorburgwal is zijn naam terug te vinden op de wandlijsten met namen van overlieden.

In 1770 trouwde hij in de Nieuwe Kerk in Amsterdam met Cornelia van Royen. Kort na hun huwelijk verhuisden zij naar de Keizersgracht, naar een huis dat schuin tegenover de toenmalige Stadschouburg stond. Fabius zal dus waarschijnlijk getuige zijn geweest van de grote schouburgbrand in 1772 die zó verzenkend is geweest dat de bewoners aan de overkant van de gracht hun huizen moesten verlaten. Daarna verhuisde het echtpaar naar de Bloemgracht, vervolgens naar de Leliegracht om tenslotte neer te strijken op Keizersgracht 141 ('de Dubbele Adelaar'), waar Fabius ook zijn kantoor vestigde. Pas in 1883 zou dit kantoor worden opgeheven.

Münster

Op den 25^{en} September achtien
Honderd en Neggen, heeft de Heer
menin Nicolaas Jacobus Fabius, wonende te
Amsterdam, Verkoopt aan De Heer
Jacobus James Junior, mede Wonende
aldaar, eene Hofstede genaamd Zwaan
wijk, met deszelfs Heeren Huizinge
Tuynmans Woning, Koetshuis en Paard
Stalling: mitgedaer een Huysman
Woning en Landexijen bij gemelde
Hofstede behoorende, te Namon met
derzelv groot circa Drie en twintig
Morgen, Staande en gelegen onder den
Gerichte van Siglerogt, voer een Som
ma van Sesentwintig Duizend Gulden:
en neg circa Neggen Morgen Sand,
mit tot gemelde Hofstede en Woning
gehoorende, doech gelegen onder Weesper
Campol, voer een Somma van Vier Dui
zend Gulden, voer de Pruzijerij Tuyn
mands gereedchappen, gelyk een neg
eenig Meubelen en Huysraad voer
een Somma van
alles te leveren met den eersten Novem
ber aenstaande, en komende alle On
kosten, zo van Transport als anderzints
voor Reekening van den Koper
Verklarende Ik eerste Ondergetee
kende, al het bovenstaande in voer

Afb. 7. Acte d.d. 25 september 1809 waarin N.J. Fabius Zwaanwijk verkoopt aan J. Cramer jr.

In 1787, het jaar van de aanhouding van prinses Wilhelmina van Pruisen bij Goejanverwellesluis, braken in Amsterdam onder invloed van de Patriotten onlusten uit. Het stadsbestuur ontsloeg daarop een flink aantal officieren en gewone leden van de schutterijen. Nadat de rust was weergekeerd werden nieuwe officieren benoemd, waaronder Fabius die in 1787 luitenant van de schutterij in wijk 21, tussen Singel en Damrak, werd. Patriottistisch zal hij dus niet geweest zijn, althans niet openlijk.

Fabius kocht Zwaanwijck in 1788. Twee jaar later verwierf hij het erfpachtrecht van een stuk land aan de overzijde van de Vecht. Fabius betaalde de verpachter, de bekende bankier Thomas Hope, toenmalig heer van Nederhorst den Berg, jaarlijks dertig stuivers voor de canon van dit land, ieder jaar binnen twee maanden na St. Maartensavond te voldoen. Fabius kocht verder de boerderij Vergenoegd die nu nog op de oever van de Vecht tegenover Zwaanwijck staat.⁸ 's Zomers woonde het gezin Fabius op Zwaanwijck. Een schilderij van het gezin, daar gemaakt, is via Fabius' dochter vererfd naar de familie Ten Bosch. Fabius is hierop afgebeeld met een Goudse pijp, waarmee zijn koopmanschap in de tabak wordt gesymboliseerd. Zijn schoonzoon staat als dominee en dus geleerd man afgebeeld met een boek.

Rond 1800 tekende A. Blanken Jnz een kaart van Fabius' buiten. De kaart (afb. 8) toont Zwaanwijck in haar volle glorie. Het huis is in rode kleur afgebeeld rechts van de ingangspoort. De T-vormige plattegrond is mooi zichtbaar. Er is een symmetrisch aangelegde tuin en een meer landelijk aangelegd bos. Tevens zijn er nuts- of moestuinen. De boerderij Klein Zwaanwijck is ook ingetekend, rechts van Zwaanwijck, met hooiberg. Recht achter de toegangspoort van Zwaanwijck ligt een zichtlijn: een laan die doorloopt tot aan de weilanden en die aan de overkant van de rivier uitkijkt op de voorgevel van Vergenoegd. Vergenoegd heet nu Lindenhoeve. Deze boerderij bestaat al ruim vierhonderd jaar; hij is op een kaart uit 1652 al ingetekend. Aannemelijk is dat Fabius de boerderij aanmerkelijk heeft verbouwd of zelfs iets heeft verplaatst. Eerstens heeft hij namelijk de boerderij zijn naam gegeven en ten tweede ligt de voorgevel van Vergenoegd precies in het verlengde van voornoemde zichtlijn. Het kwam wel vaker voor dat eigenaren van buitens ook land aan de overzijde van de rivier kochten, om het uitzicht vanuit hun buiten te kunnen controleren. Staande in de toegangspoort van het huidige Zwaanwijck, kijkt men ook nu dus nog steeds recht op de witte gevel van Lindenhoeve aan de overkant. Draait men zich om, dan blijkt ook de laan die naar achteren loopt er nog te zijn, doch deze is ten opzichte van de situatie ten tijde van Fabius iets naar links verplaatst.

Afb. 8. Kaart die A. Blanken Jnz. rond 1800 maakte van het bezit van Nicolaas Fabius. Aan de oostoever van de Vecht (onderzijde) is Vergenoegd afgebeeld. Recht hier tegenover, aan de overzijde van de Vecht, ligt de toegangspoort van Zwaanwijck met daarachter een oprijlaan/zichtlijn die doorloopt tot aan de weilanden. Direct na de poort rechts ligt het herenhuis met daarachter de stallen. Ten noorden daarvan (rechts) ligt de boerderij Zwaanwijck. Links van de oprijlaan ligt een tuin met ten zuiden daarvan een Engels landschapspark.

Helaas liggen daarom de Lindenhoeve, de poort en de laan niet meer geheel op één lijn.⁹

Zwaanwijck strekte zich in 1790 uit over 23 morgen land met daarop het huis en de kleinere boerderij in Nigtevecht, 212 roeden gepacht land en 18 morgen eigen land met de boerderij Vergenoegd in Nederhorst den Berg en 9 morgen land in Weespercarspel. Zwaanwijck was nog nooit zo groot geweest en zou ook nooit meer zo groot zijn.

In 1809 deed Fabius zijn bezittingen in Nigtevecht en Weespercarspel over aan Jacobus Cramer jr Diens echtgenote, Aleida van der Sluis, was een schoonzuster van een neef van Fabius. In 1812 liet hij zijn bezittingen in Nederhorst den Berg in het openbaar veilen. Daar kocht Cramer het erfpachtsrecht van het stukje land aan de overzijde van de Vecht, maar niet de boerderij Vergenoegd. De veiling werd gehouden in het logement van Jan Koven in Nigtevecht, genaamd Het Regthuis. Het rechthuis van Nigtevecht, waar schout en schepenen bijeen kwamen, was zoals gewoonlijk niet meer dan een kamer in deze herberg. Fabius' echtgenote Cornelia overleed in 1819. Nicolaas zelf eerst in 1836, op de leeftijd van 91 jaren. Hun dochter Margaretha huwde predikant Abraham ten Bosch. Frederik van Eeden, de bekende Tachtiger, was hun kleinzoon. De familie Fabius heeft nog meer vooraanstaande burgers voortgebracht; notarissen, rechters, raadsheren, een lid van het Hoog Militair Gerechtshof en van de Raad van State en een Viceadmiraal. Verschillende familieleden ontvingen hoge onderscheidingen. Jan Fabius, een neef van Nicolaas, trouwde met Anna Maria Heemskerk en daarmee was de familie Fabius ook via familiebanden verbonden met latere eigenaren van Zwaanwijck.

Jacobus Cramer jr (1809-'14)

Jacobus Cramer jr was de zoon van Jacobus Cramer Fredrikszoon en Alida Theodora Severijn. Hij trouwde in 1796 te Markelo met Aleida van der Sluis, dochter van Gerhard van der Sluis tot Westervlier en Gertruid Hubert. In 1807 ging Cramer met Henrik de Roo en Henricus van Wijck een kassiersfirma aan. Cramer sr. was eigenaar van het buiten Vroeglust in Breukelen. Toen hij in 1808 overleed, werd Vroeglust verkocht. Daardoor kon Jacobus jr met zijn erfenis de aankoop van Zwaanwijck financieren.

Cramer jr betaalde voor Zwaanwijck met de 23 morgen land in Nigtevecht en negen morgen land in Weespercarspel fl. 30.000. Hij verrijkte Zwaanwijck met een oranjerie, een theekoepel en een 'Chinese tent'.

Afb. 9. Het oude huis Zwaanwijck (detail oorkonde ter gelegenheid van de eerste steenlegging van het nieuwe Zwaanwijck).

In 1813 benoemde Cramer een consortium van zeven vooraanstaande kooplieden uit Amsterdam tot zijn gevolmachtigden en waarnemers van zijn zaken, in het bijzonder met betrekking tot de verkoop van Zwaanwijck. De hofstede werd in 1815 in het Oudezijds Heeren Logement in Amsterdam geveild en gekocht door de Amsterdamse makelaar Dirk de Vriend voor een nader te noemen meester (volgens de enige dagen later opgemaakte acte de commande was dat de juwelier Jan Kluytenaar). Zwaanwijck bracht op de veiling fl. 12.010 op. Cramer jr leed daarmee in vijf jaar tijd een verlies van ruim fl. 17.000.

Cramer machtigde zijn echtgenote Aleida om de toewijzing van Zwaanwijck aan de koper goed te keuren. De betreffende akte werd door haar ondertekend in het huis van haar familie te Stokkum, de havezate Westervliet. Waar Cramer zich toen bevond? Gezien de benoeming van het consortium is mogelijk sprake van ziekte. Of schuilt er een familiedrama achter en was er sprake van gedwongen verkoop?

Jan Kluytenaar (1815-'18)

Jan Kluytenaar heeft weinig goeds betekend voor Zwaanwijck. Het overgrote deel van het bijbehorende land verkocht hij zodat er uiteindelijk in 1818 het acht morgen grote park met het herenhuis Zwaanwijck in Nigtevecht en het

gepachte stuk land aan de oostzijde van de Vecht over zijn gebleven. Zo was het buiten in vier jaar tijd vrijwel teruggebracht tot het eerste perceel land dat Jan Brants in 1735 kocht.

Johann Arnold Henrik (Heinrich) Rhodius (1818-'19)

Er brak nóg een tragisch jaar aan voor het verarmde Zwaanwijck. Kluytenaar vond in 1818 in Johann Rhodius een nieuwe eigenaar. Diens familie stamde uit het Duitse Rijnland. In 1582 was een voorvader van Rhodius wachtmeester op slot Dillenburg. De achterkleinzoon van deze wachtmeester kreeg tien kinderen, van wie er drie naar de Nieuwe Wereld trokken: Engelbert, Johann Christian en 'onze' Johann Arnold (1762-1818). De drie broers vestigden zich in Hollands Guyana, in de provincie Essequibo, waar zij plantages bezaten en vermogen opbouwden.¹⁰ In 1788 keerden Engelbert en Johann Christian terug naar Duitsland waar zij een wijnhandel opzetten in Mülheim. In dit stadje bestaat nog steeds de Rhodiusstrasse. Johann Arnold bleef achter in Essequibo waar hij in 1792 trouwde met Johanna Wilhelmina Piepersberg. Zij kregen drie kinderen: Daniël, Anna en Maria. In de zomer van 1817 verliet Rhodius de ko-

Afb. 10. Zicht op de Vecht en de tuin van Zwaanwijck, aquarel van H.G.H. Groenewegen uit 1861, de periode dat het huis in eigendom was van Hagedoorn. (Coll. Lisman)

lonie en zeilde naar Europa.¹¹ Zijn echtgenote was al overleden. Zijn dochter Anna was naar Duitsland, naar Hückeswagen, vertrokken, getrouwd en had kinderen gekregen en was inmiddels weduwe geworden.

Waarom Rhodius naar Amsterdam ging en niet naar Duitsland is niet duidelijk. Wel blijkt uit meerdere akten dat hij goede relaties had met enige kooplieden in Amsterdam. Wellicht wilde hij een handelspost voor het wijnhuis van zijn broers beginnen?

Rhodius betaalde voor Zwaanwijck fl. 14.000. Hij doopte het om in 'Essequibo'. Dit bracht ongeluk want enige maanden later was Rhodius stervende en riep hij de Weesper notaris Decker bij zich om zijn testament op te maken. Rhodius overleed in 1818. Hij ligt begraven onder de preekstoel van de kerk in Nigtevecht. Op zijn grafsteen is een vlinder gebeiteld, symbool van de onsterfelijkheid.

De kinderen van Rhodius kwamen na zijn overlijden op Essequibo samen om de verdeling van de nalatenschap van hun vader te regelen. Daarin werden zij bijgestaan door een oom uit Duitsland, Johann Kraus, en diens zoon die in Amsterdam kantoorbediende was. Op 31 oktober 1818 werd er familieraad gehouden waaraan, bij gebrek aan verdere in de buurt wonende familieleden, een paar goede vrienden van de familie deelnamen om mee te beslissen over de toekomst van de familie, vooral ten aanzien van de minderjarige kinderen van Anna, die door Rhodius tot mede-erfgenamen waren benoemd, en Maria die onmondig was (wat in dit geval minderjarig of geestelijke gehandicapt kon zijn). Voorzitter van de familieraad was de vrederechter uit Weesp, Johannes Houtman.

Oom Kraus werd benoemd tot toeziende voogd over de kleinkinderen van Rhodius; hun moeder Anna was hun voogdes. Notaris Huijbert van Varick uit Amsterdam werd voogd over Maria en de koopman Jan Willem Frowein werd haar toeziend voogd. Anna keerde met haar kinderen en oom Kraus terug naar Duitsland, na Van Varick te hebben gevolmachtigd hun verdere belangen te behartigen.

Daniël Rhodius en Van Varick kregen van de rechtbank toestemming om Essequibo op een openbare veiling te verkopen, onder de voorwaarde dat de Vrederechter, de voogden en de toeziende voogden op de veiling aanwezig zouden zijn. Notaris Decker werd benoemd tot veilingnotaris.

En zo wordt Zwaanwijck weer ter veiling gebracht, wederom in het Regthuis van Nigtevecht waar nog steeds een kastelein met de naam Jan Koven de pollepel zwaait. Voor fl. 10.080 wordt het op 3 april 1819 aan metselaar Hendrik Spaar-

enberg uit Nieuwersluis verkocht. Het transport vindt plaats op 15 april 1819, op welke dag Spaarenberg Zwaanwijck doorverkoopt aan Jan Jacob Bijsterus Heemskerk voor de som van fl. 10.880. Spaarenberg heeft dus in twaalf dagen tijd fl. 800 verdiend. Trekt men daar de ‘kosten koper’ vanaf die ongeveer fl. 600 bedroegen, dan heeft Spaarenberg in korte tijd een winst van fl. 200, gemaakt. Spaarenberg had een dergelijk handeltje ook uitgehaald met de buitenplaats Rupelmonde in Breukelen. In diezelfde maand wordt op Zwaanwijck nog een veiling gehouden van (tuin)meubilair, een roeiboot, visgerei, gereedschappen en andere zaken

Jan Jacob Bijsterus Heemskerk en zijn erfgenamen (1819-'54)

Jan Jacob Bijsterus Heemskerk (1777-1841) was onder meer directeur Oosterse Handel en Rederijen te Amsterdam. Hij woonde op Herengracht 24 en kreeg in 1808 Geertruid ten Cate tot vrouw. Samen verwekten zij negen kinderen.¹²

Hun oudste dochter Geertruid trouwde met Bruno Tideman, een notaris met een drukke praktijk in Amsterdam. Tideman richtte in 1835 samen met Gerhard Ketjen een fabriek voor vitrioololie (zwavelzuur) op het bolwerk Sloten achter het Leidseplein: de eerste vitrioolfabriek in Nederland. Tideman was ook de initiatiefnemer tot het oprichten van de Broederschap der Notarissen in 1844. Hij schreef daartoe een tweetal circulaire's die hij richtte aan alle notarissen in Nederland. Uiteindelijk sloot één op de drie notarissen zich aan, wat Tideman zelf nogal teleurstellend vond. Zijn organisatie bestaat echter nog steeds en alle Nederlandse notarissen zijn er nu bij aangesloten.

In 1844 steunde Tideman Thorbecke in diens voorstel tot grondwetsherziening, onder meer door handtekeningen te verzamelen voor een petitie waarin zijn steun aan Thorbecke werd uitgedrukt.

Het tweede kind in het gezin Heemskerk-ten Cate was Matthias. Hij werd koopman en verhuisde met zijn vrouw Cornelia Rouwenhof naar Antwerpen. Na haar overlijden vestigde hij zich in Nigtevecht, op Vecht en Gein, waar hij in 1889 overleed. Matthias werd benoemd tot Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw.

Het derde kind was Jan Bijsteruszoon (1811-'80). Hij was van 1850 tot '72 redacteur van het literaire tijdschrift *De Gids*, lid van de Tweede Kamer en lid van de Raad van State. Hij maakte deel uit van een staatscommissie betreffende de slavernij in Suriname. Hij was, net als zijn zwager Tideman, liberaal en medestander van Thorbecke. Ook hij werd benoemd tot Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw.

De jongste zoon, Abraham, werd assuradeur. Zijn zoon Jan Heemskerk werd driemaal minister van binnenlandse zaken, ondermeer in het kabinet Van Zuylen van Nijveld-Heemskerk, terwijl Abrahams kleinzoon Theodorus Heemskerk ook driemaal minister zou worden.

Jan Jacob Bijsterus Heemskerk overleed in 1841 in Amsterdam. Zijn erfgenamen hielden Zwaanwijck nog geruime tijd in gemeenschappelijk eigendom. In de akte van verdeling uit 1845 staan voor het eerst de kadastrale nummers van Zwaanwijck vermeld. Aan het toenmalige Zwaanwijck is door de familie Heemskerk in ieder geval een biljartkamer toegevoegd.

In 1854 verzoeken de erven Heemskerk aan de rechtbank om toestemming om tot verdeling van de nalatenschap over te gaan. In het *Algemeen Handelsblad* staat vermeld dat Zwaanwijck in het Oude Zijds Heeren Logement is verkocht voor fl. 13.075. Koper werd Wouter van Domselaar, timmerman te Hilversum. Zwaanwijck staat in de verkoopakte omschreven als een herenhuis met koetshuis, stalling, oranjerie, tuinmanswoning, koepels, biljartkamer, loods, schuur en schuithuis en 'verdere aanleg'. Ook worden specifiek genoemd de bomen langs de weg. De oppervlakte is 7 bunders, 21 roeden en 60 ellen.

Wouter van Domselaar (1854)

Van Domselaar zou Zwaanwijck binnen enkele maanden weer verkopen aan Adrianus Hagedoorn. Zwaanwijck had nog steeds een oppervlakte van 7 bunders, 21 roeden en 60 ellen, maar bestond, behalve uit het herenhuis, alleen nog uit een keuken met bakoven en 'daarvan afgesloopte voorwerpen, uitgezonderd de fornuisplaat', een tuinmanswoning met annexe biljartkamer, loods, schuithuis, steigers en tent.

Van Domselaar heeft in de korte tijd dat hij eigenaar was, de stallen en keuken in de lange poot van de T van het herenhuis vrijwel gesloopt. De stallen verdwenen, evenals de oranjerie en de koepels.

In de verkoopovereenkomst die tussen Van Domselaar en Hagedoorn werd gesloten, wordt opvallend nauwkeurig omschreven welk hout en versieringen in de verkoop begrepen waren en dus eigendom van Hagedoorn werden, namelijk:

twintig opgaande linden en kastanjeboomen, gedeeltelijk staande op het plein voor het tuinmanshuis en op de rijweg vóór het ijzeren hek in de kade, de zoogenaamde Geldersche boomgaard, twaalf kapitale eikenboomen staande op de plaats, van het ijzeren hek af binnenwaards; voorts de twee bruggen met dezelve palen en kettingen, het groote ijzeren hek met de gemetselde beeren, het kleine hek met de brug, de vier schuttingen zo als in zoo ver die om de broeyery staan, met

de vruchtboomen aan de binnenkant van die schuttingen staande en de kleine bergplaats van de broeyery, de duikers, waterlozing en twee beeren of waaterkeringen, alsmede het blomhout en drie boomtjes aan elke zijde bij het ingaan van de tent.

Van Domselaar bedingt dat hij het overige hout en versieringen, welke niet in de akte zijn genoemd, ook na de eigendomsoverdracht aan Hagedoorn mag kappen. Daartoe behoudt Van Domselaar zich nadrukkelijk de toegang tot en het gebruik van het land voor tot 1 maart 1855. In die tijd mag hij alle bomen en houtgewas dat geen eigendom van Hagedoorn is geworden, slopen, rooien en hervoeren. Hij mag ook nog een veiling houden op Zwaanwijck en hij mag tot 1 maart 1855 het exclusieve gebruik van de biljartkamer maken.

Van Domselaar is in 1772 geboren in Hilversum. Hij was timmerman en opkoper. Samen met een compagnon kocht hij bijvoorbeeld ook het buiten Berestein in 's Gravenland en sloopte dit geheel. Het terrein, nu weiland, is thans in beheer bij Natuurmonumenten.

Het lot van een buitenplaats werd vaker bezegeld door 'verkoop op afbraak' als het onderhoud van de plaats te duur werd. De koper brak dan de gebouwen af en maakte winst met de verkoop van het sloopmateriaal. Deze zaken werden dan hergebruikt bij nieuw- of verbouw. De tuin werd onttakeld en de beelden en de houtopstand verkocht. Eén van de eerste van dergelijke opkopers was Frederik Kaal die tenminste tien buitens heeft 'kaal'geplukt in het laatste kwart van de 18de eeuw.¹³ In 1792 had Kaal onder meer driehonderd eiken vensters, acht wenteltrappen, honderden zuilen, zonnewijzers en een fontein in voorraad. In mei 1854 vond er, ten overstaan van Notaris S. van Kempen, een veiling plaats van meubelen, huisraad, tuinbanken, broeiramen, vijgenbomen, bonenstaken, molm en mest, tuinbehoeften en gereedschappen, 'eene schoone collectie oranje-, citroen-, laurier- en andere fijne boomen en bloemen in Bakken en Potten; een goed loopend Biljard, en wagens.'¹⁴ Eind 1854 vonden wederom verkopen plaats op Zwaanwijck van allerlei soorten bomen en hakhout.¹⁵ Heeft Van Domselaar oorspronkelijk de intentie gehad Zwaanwijck volledig te slopen? In ieder geval lijkt het buiten waar Hagedoorn kwam wonen een treurig restant te zijn geweest van de grote Plaats van Fabius vijftig jaar eerder.

Adrianus Hendrik Hagedoorn (1854-'79)

Adrianus Hagedoorn was in mei 1850 getrouwd met Agnesa Menne in Amsterdam. In 1858 lieten zij zich inschrijven in het bevolkingsregister van Nigtevecht en daar werd op Zwaanwijck hun vijfde en jongste kind Agnesius geboren. Agnesa overleed al twee jaar later. De gemeenschappelijke boedel werd geïnven-

tariseerd en gedeeld. De waarde van Zwaanwijck werd met dat doel getaxeerd op fl. 13.500. Hagedoorn had zes jaar eerder, in 1854, aan Van Dompelaar fl. 12.500 betaald. Zwaanwijck werd toegescheiden aan vader Adrianus.

In 1871 vond er weer een grote openbare verkoping van bomen en hout plaats op Zwaanwijck. In het *Algemeen Handelsblad* van 21 maart 1876 wordt het geheel te huur aangeboden voor fl. 300 's jaars waarbij het wordt omschreven als: 'het Buiten Zwaanwijck, voor Zomer- en Winterverblijf, zeer aangenaam gelegen aan de rivier de Vecht. Het Huis zeer logeable ingericht, alsmede Koetshuis en Paardenstal.'

Hagedoorn heeft van Van Dompelaar ook 'het regt van gebruik van twee plaatsen in de kerk der Hervormde Gemeente te Nichtevegt' gekocht. Daarbij werd er in de verkoopakte op gewezen dat in de oudere eigendomsbewijzen steeds is gesproken van een bank in de kerk in Nederhorst den Berg, maar dat de Zwaanwijckers eigenlijk altijd in Nigtevecht naar de kerk gingen, zodat partijen ervan uitgaan, dat voorheen steeds per abuis Nederhorst is geschreven in plaats van Nigtevecht. Bovendien had, zo luidde één van de overwegingen in de verkoopakte, de eigenaar van Petersburg voorheen een recht op een halve bank in de kerk van Nigtevecht en lijkt het partijen aannemelijk dat dat recht op de Zwaanwijckers is overgegaan nadat Petersburg geslecht werd. Dat zou kunnen kloppen. Petersburg is in 1816 geveild. Kort daarvoor werd het recht op het gebruik van de kerkbank voor het eerst in het archief van Zwaanwijck vermeld. Hagedoorn deed Zwaanwijk in 1879 voor fl. 25.600 van de hand, dus tweemaal zoveel als hij er zelf voor had betaald. Gezien deze waardeestijging, gekoppeld aan het feit dat Hagedoorn een vrijwel kaalgeslagen buiten kocht en het feit dat hij vrij lang eigenaar is geweest, leidt tot de conclusie dat hij het huis aanzienlijk moet hebben verbouwd en verbeterd.

Er bestaan twee afbeeldingen van het herenhuis zoals het er vóór 1895 heeft uitgezien. Het betreft een afbeelding van een gedeelte van een aquarel, waarvan de maker niet bekend is noch waar de aquarel zich bevindt. Zwaanwijck kan worden geïdentificeerd aan de hand van het ijzeren hek en het metselwerk van de brug.¹⁶ De andere afbeelding is getekend op de oorkonde die is opgemaakt ter gelegenheid van het leggen van de eerste steen van het nieuwe Zwaanwijck (deze hangt in de hal van Zwaanwijck, afb. 9).

Het huis van Jan Brants had vier traveeën en ook in Fabius' tijd, op de kaart van Blanken uit 1800, lijkt dat het geval te zijn. Tussen 1800 en 1895 is de oude Hofstede dus met één raam verbreed. Het lijkt aannemelijk dat het Hagedoorn is geweest die, omdat hij toch de door Van Dompelaar geschonden plattegrond

van de T-vormige Hofstede moest herstellen, er een meer vierkant huis met vijf ramen aan de voorgevel van heeft gemaakt. Anderzijds is het ook mogelijk dat hij het huis geheel nieuw heeft opgetrokken.

Marinus en Johanna de Pré-Theunissen (1879-1900)

Marinus de Pré is in 1830 geboren in Middelburg als zoon van Susanne Brouwer en Dionysius de Pré die in totaal vijf kinderen kregen. Dionysius' vader was rechter van Instructie, ouderling en diaken in Middelburg. Susanne Brouwers vader was wijnkoper, hoofdman van de Sociëteit der Vrije Wijnkopers, directeur van het Zeeuws Genootschap der Wetenschappen, bestuurslid van de Kamer van Koophandel, commissaris van de Korenbeurs en eerste Commissaris over de Brand in Middelburg. Van Marinus de Pré is, evenmin als van zijn vader, een beroep bekend al schijnt hij in de geldhandel een vermogen te hebben verdiend. Zij hebben mogelijk hun hele leven gerenteniëerd.

Marinus de Pré kocht in 1874 samen met zijn broer Benjamin een huis in Amsterdam, aan de Keizersgracht 45. Hun moeder, inmiddels weduwe geworden, kwam daar bij hen inwonen.

In 1875 nam Susanne de Pré-Brouwer een huishoudster in dienst, Johanna Theunissen. Johanna was in 1850 in Harderwijk geboren uit een buitenechtelijke relatie. Haar moeder, Johanna Alberdina Plancius, is later getrouwd met Albert Theunissen, die haar kinderen erkende.

Johanna was eerder dienstmeisje van de familie Foest, aan de Stadhouderskade in Amsterdam. Toen Johanna jaren later op Zwaanwijk resideerde heeft zij mevrouw Foest daar eens ontvangen. Bij die gelegenheid had Johanna haar juwelenkist open op tafel staan, zodat mevrouw Foest goed ingepeperd kreeg dat Johanna haar sociale status tenminste geëvenaard had. Mevrouw Foest vond dit nogal ordinair van Johanna.

Johanna trad dus op 25-jarige leeftijd in dienst bij de familie De Pré. Het verhaal gaat dat Marinus tijdens een gezellig avondje met zijn vrienden waarbij iets te veel alcohol was genuttigd en nadat hij ermee geplaagd was dat hij op 45-jarige leeftijd nog steeds geen vrouw aan de haak had kunnen slaan, pochte dat hij de eerste de beste vrouw die hij zag, zou trouwen. Niet verrassend was dat de huishoudster Johanna, die de kamer binnenkwam. Had Marinus hier stiekem op geanticipeerd? Johanna en Marinus trouwden op 14 mei 1880 te Amsterdam. Susanne de Pré-Brouwer was toen reeds overleden. Johanna werd in Marinus' kringen en familie vanwege haar afkomst niet geaccepteerd. Het echtpaar bracht wellicht mede daarom lange zomers door op Zwaanwijk.

Beiden hielden van feesten en Johanna zou daar haar leven lang niet meer mee ophouden. Hun eigen trouwdag, hun beider verjaardagen, de dag waarop Marinus Zwaanwijck kocht, Koninginnedag, werkelijk alles werd aangegrepen om op Zwaanwijck een enorm feest aan te richten waarbij vaak niet alleen de elite uit Amsterdam werd ingevaren, maar ook de dorpingen uit Nigtevecht welkom waren. Johanna zou haar eigen stand nooit vergeten.

Ook werden ieder jaar alle kinderen uit Nigtevecht uitgenodigd voor een groot kinderfeest. De kinderen liepen dan in een optocht van het dorp naar de Hofstede. Het ene jaar ging de ene school voorop, het andere jaar de andere. Na het overlijden van Johanna werden bij het beschrijven van de inboedel van het

Afb. 11. Het echtpaar De Pré-Theunissen met hun nichtje Johanna. (ArchiefStichting De Pré-Theunissen)

Afb. 12. Johanna De Pré-Theunissen in vol arnaat gefotografeerd. (coll. De Pré-Theunissen)

koetshuis een zweefmolen, een draaimolen, een gymnastiekladder, wippen, bokjes en een gymnastiebrug aangetroffen die voor de kinderfeesten zullen zijn gebruikt. De kinderen werden getraakteerd op krentenbrood en chocolademelk. Johanna legde in haar testament aan de Stichting De Pré-Theunissen de verplichting op om deze kinderfeesten jaarlijks te blijven organiseren. Oudere Nigtevechters kunnen zich deze 'schoolreisjes' nog steeds herinneren. Johanna en Marinus zelf bleven kinderloos. In 1883 namen zij voor enkele jaren het dochttertje van Johanna's zuster, Johanna Albertina Noorder, in huis. Kleine Johanna was in 1879 te Medemblik geboren. Er werd voor haar een speelhuis gebouwd in het park van Zwaanwijck, de Villa Johanna, en er werd een gouvernante aangesteld.

De heer Lisman heeft er zorg voor gedragen dat in de hal van Zwaanwijck nu nog de portretten van Marinus en Johanna tegenover elkaar hangen. Deze zijn in 1883 geschilderd door Hendrik Sangster. Hij heeft ook nog een portret van kleine Johanna gemaakt, dat in het bezit van de familie Noorder terecht is gekomen. In 1889 was Zwaanwijck tien jaar in bezit van de De Pré's: tijd voor feest! Om twaalf uur 's middags kwam de dorpsjeugd, meer dan 200 kinderen, in optocht naar Zwaanwijck. Een stoomboot bracht gasten uit Amsterdam en er waren genodigden uit Nigtevecht en omgeving. Alle gasten maakten 'een groote promenade over de geheele oppervlakte van Zwaanwijck afgewisseld door schoon uit te voeren muziekstukken, acrobatische en gymnastische toeren, vrolijke aria's' en kregen daarna allerlei verversingen aangeboden. Vervolgens begonnen de volksspelen: op houten muilen lopen, schijfblazen, tonnetjes kruien en dergelijke. Johanna en Marinus zaten op hun warande de feestelijkheden te bekijken. De winnaars kregen prijzen waaronder gouden en zilveren voorwerpen. Overigens ontving iedere deelnemer een geschenkje. De middag werd

Afb. 13. Het portret van Marinus de Pré, in 1883 geschilderd door H. Sangster, hangt tegenover dat van zijn vrouw in de hal van Zwaanwijck.

Afb. 14. Voor de opening van de Nortonpomp op 15 juni 1894 liep heel Nigtevecht uit. Mevrouw de Pré staat naast de pomp. (Coll. Smakman)

afgesloten met een defilé langs de warande en het zingen van een danklied. De meesten gingen naar huis; voor de gelukkigen was er nog een diner.¹⁷ Hiervoor was een ‘tafelreglement’ opgesteld waarin onder meer was bepaald dat iedere gast verplicht was zoveel te eten als hij of zij kon. Het was verboden over politiek of godsdienst te discussiëren en socialisten en nihilisten waren niet welkom. Na het diner mocht er niet meer over donkere laantjes worden gewandeld en er mochten geen zwanen mee naar huis worden genomen.

Marinus de Pré overleed in 1892 aan de ziekte van Weil of dysenterie, opgelopen na het drinken van water uit de Vecht. Kwaadaardiger zijn de verhalen dat hij aan zijn vraatzucht zou zijn overleden. Hij werd ter aarde besteld in een eenvoudig graf op het kerkhof van Nigtevecht.

Johanna schonk tot zijn nagedachtenis aan de kerk van Nigtevecht een zilveren avondmaalstel en aan het dorp een pomp, zodat iedereen voortaan veilig zuiver water kon krijgen. In augustus 1894 verklaarde zij schriftelijk aan de

gemeente, dat zij levenslang de kosten voor het onderhoud van de pomp en de daarbij behorende ‘werken en sieraden’ zal dragen. De pomp is op 15 juni 1894 ingewijd met, het zal geen verbazing wekken, een feest.

Johanna was Marinus’ enige erfgename. In haar eentje zette zij de plannen door die zij eerder met Marinus had gemaakt voor het vernieuwen van Zwaanwijk. Een nog in Zwaanwijk aanwezige oorkonde vermeldt dat zich ‘reeds eenige jaren’ het denkbeeld had gevormd om ‘een ander huis, meer naar de eischen des tijds ingericht, op het landgoed Zwaanwijk te laten bouwen’. Er was vervolgens een aantal plannen opgemaakt, waaruit het plan van H.H. Hagedoorn jr uiteindelijk door Johanna werd uitverkoren om te worden uitgevoerd. Verschillende ‘patroons’ die eerder al voor de De Pré’s hadden gewerkt, werden gecontracteerd.

De plannen waren omvangrijk. Er moest een nieuw herenhuis verrijzen aan de linkerkant van de poort. Het oude huis – oorspronkelijk de boerderij van Oostwaard – moest worden gesloopt om plaats te maken voor een koetshuis. Park en bos werden grotendeels opnieuw aangelegd en van nieuwe ‘follies’ en waterpartijen voorzien. Delen van deze plannen waren in de jaren vóór Marinus’ overlijden al uitgevoerd, zoals de bouw van het theekoepeltje langs de Klompweg en het aanleggen van een waterwerk in 1891. Dit waterwerk bestond uit een van een heuveltje afstromend beekje waarvoor het water uit de Vecht omhoog werd gepompt. Ook was er reeds in 1891 een nieuwe biljartzaal gebouwd.¹⁸ Tegen deze biljartzaal aan zou in 1895 het nieuwe herenhuis worden gebouwd, zodat de biljartzaal vanuit het grote huis bereikbaar zou zijn.

Johanna vestigde zich definitief op Zwaanwijk om de bouw te kunnen begeleiden en in oktober 1894 werden de eerste werkvoorbereidingen getroffen. Op zaterdag 25 maart 1895 legde Johanna de eerste steen. Wederom werden daaromheen festiviteiten georganiseerd, maar toch was Johanna verdrietig toen zij, staande in de bouwput, opmerkte dat zij de plannen, nu zonder haar echtgenoot, alleen nog doorzette om na haar dood iets te kunnen nalaten aan mensen die daar behoefte aan zouden hebben. Zij had toen dus al het plan om haar Stichting De Pré-Theunissen op te richten, ook weer ter nagedachtenis aan Marinus. Op die feestelijke dag vlagde het hele dorp. Een salonboot voer gasten uit Amsterdam naar Zwaanwijk en ook uit de omgeving waren er talrijke genodigden, uit alle standen. Er was een tribune opgezet die versierd was met groen en bloemen en plaats bood aan zeventig toeschouwers. De heer Hagedoorn, de architect en ontwerper, hield een lezing over het ontstaan en de achteruitgang van de gilden.

Afb. 15. Feestelijk gedekte tafels in de galerij voor het diner bij de inwijding van Zwaanwijk. Op de borden liggen de menukaarten met het 20-gangen menu klaar. (Archief Stichting De Pré-Theunissen)

's Avonds na het diner, waarbij 45 mensen aanzaten, was er een illuminatie en een vuurwerk.¹⁹ Ter gelegenheid van deze eerste-steenlegging schonk Johanna aan ieder van de zestig werklieden een pot boter, een stuk kaas en een lot voor het Paleis voor de Volksvlijt.²⁰

Het grote huis werd opgetrokken in een zeer uitbundige neo-renaïssancestijl; de tuinmanswoning in een soberder neorenaïssancestijl. De theekeutel aan de weg en het koetshuis werden gebouwd in een zogenaamde chaletstijl met neorenaïssance kenmerken.

Het herenhuis heeft een souterrain, een bel-etage, een verdieping onder een afgeplat schilddak en een zolder. Er zijn twee kleine hoektorens en een aantal dakkapellen met spitsdaken. De achtkantige grote hoektoren wordt bekroond door een lantaarn en een naaldspitsdak. Om de toren heen ligt een terras met een dubbele trap en een hardstenen balusterhek.

Afb. 16. Gedeelte van de plafondschildering in de rookkamer: een engeltje met sigaretten. (Archief Stichting De Pré-Theunissen)

Binnen wordt de hal overwelfd door een grote glas-in-lood lichtkoepel. De deuren en lambriseringen zijn van het nu zeldzame Cuba-mahonie en er is veel marmer verwerkt. Beneden en boven zijn de vestibules al in 1895 voorzien van elektrisch licht. Op de benedenverdieping bevonden zich in Johanna's tijd een buffetkamer (met likeuren, cognac en dergelijke), een spreekkamer, een woonkamer die gelegen is aan de kant die op de Vecht uitkijkt, de eetzaal met een prachtige zwartmarmeren schouw en trompe l'oeuil tegeltjes, een slaapkamer, een rookkamer en Johanna's eigen boudoir dat op het park uitkijkt en een kleine zwartmarmeren schouw heeft.²¹ De eetkamer vertoont ook vandaag nog een opvallende gelijkenis met de neo-rennaissance kamer die Salm voor het Nienhuis in Amsterdam ontwierp (Herengracht 380-382, tegenwoordig NIOD Instituut voor oorlogsstudies). De rookkamer werd voorzien van muur- en plafondschilderingen door J.E. Paans.

Afb. 17. Villa Johanna, de speelvilla die Johanna voor haar nichtje liet vervaardigen (Archief Stichting De Pré-Theunissen)

Via de eetkamer had men toegang tot de biljartkamer en de galerij, het toneel van de grote diners en feesten. Op de bovenverdieping zijn slaapkamers, een balkonkamer die als salon wordt gebruikt, een bibliotheek en een kinderkamer. In het souterrain lagen de keukens, de voorraadruimtes en kolenhokken, de mangelkamer en de dienstmeidenkamer. Het souterrain staat via de diensttrap in verbinding met de woonverdiepingen en met de zolder waar het personeel sliep. Van de twee badkamers die Johanna tot haar beschikking had, valt

Afb. 18. De volledig ingerichte modelkeuken, vermoedelijk in villa Johanna. (Archief Stichting De Pré-Theunissen)

vandaag niets meer terug te vinden. Wel zijn er nog twee toiletruimten achter in de benedenvestibule, met prachtige reliëftegels en glas-in-loodramen.

Alle vertrekken werden door Johanna overdadig ingericht met meubels en tapijten. Er waren talloze gouden en zilveren gebruiks- en siervoorwerpen. Johanna's sieradenkistje dat mevrouw Foest mocht bewonderen heeft uitgepuld van de oorknoppen met briljanten en diamanten, broches met briljanten en edelstenen, armbanden met diamanten, parels en edelstenen, ringen, kamspelden en haarnaalden bezet met robijnen, saffieren, briljanten en amethisten.

Het park werd aangelegd als een Engelse landschapstuin met slingerende paadjes, hoogteverschillen en kleine eilandjes met wilde begroeiing. Het stond vol met verrassende gebouwtjes zoals een twaalfhoekige voliëre, de speelvilla, een heus middeleeuws kasteel, een moorse kiosk en een pagode.

Afb. 19. De Japanse pagode in het park. (Archief Stichting De Pré-Theunissen)

Van de twee theekeopels is er nu nog één over, aan de weg met uitzicht over de rivier. Verder kon men op zijn wandeling door het park een schaapskooi, een kastanjeheuvel, en een oranjerie tegenkomen.

20 maart 1897 werd het nieuwe Zwaanwijck ingewijd. Johanna metselde een marmeren gedenkplaat in de trap naar de hoofdingang. Een diner van 20 gangen (waaronder oesters, schildpadsoep, kippensoep, zwezerik, tarbot, asperges, kalfsvlees, lamsbiefstuk, vruchten, patrijzen, kreeft, ijs en kaas) begeleidde het feest. Kinderen brachten een aubade. Een gekostumeerd bal met een defilé voor de gastvrouw na het demasqué verhoogde de feestvreugde en een uitreiking van onderscheidingen onderstreepte het belang dat mevrouw aan de

gelegenheid stelde. Eén van de genodigden was de veearts uit Weesp, de heer F.N. de Leur, en foto's van dit grootse feest bevinden zich in zijn familiearchief in het gemeentearchief van Weesp.

Kort daarop stelde Johanna haar testament op. Zij wees daarin Johan Bouman (een aangetrouwd familielid van de familie Theunissen) en Henrik Jan Paris, notaris te Amsterdam, aan als executeurs van haar testament, bezorgers van haar begrafenis en bestuurders van de bij dit testament in het leven geroepen stichting: de Stichting De Pré-Theunissen.²²

Er werd nog een tweede Stichting opgericht door Johanna in haar testament: het De Pré-Theunissen Studiefonds waarvoor een kapitaal werd afgezonderd van fl. 50.000. Hiervan moesten na Johanna's dood jaarlijks beurzen worden uitgereikt aan theologiestudenten.

In het testament werden de armen van Nigtevecht ruimhartig bedacht. Zij kregen iedere Kerst een uitkering, niet in geld maar in natura. In 1901 vond de eerste uitdeling plaats en werden er aan 207 mensen krentenbroden van 1 pond en 500 stuks kleding en wollen dekens uitgedeeld.

Er staat een hele lijst legaten in het testament, met een gezamenlijke waarde van fl. 400.000 aan verschillende leden van de families Theunissen en Bouman, het personeel op Zwaanwijck, de armen in Weesp, Abcoude, Nederhorst, Hinderdam en Nigtevecht, ziekenhuizen, blindeninstituten, het politiefonds en de NZHRM. Aan de heer J.D. Haije werden alle schulden kwijtgescholden die hij op Johanna's sterfdag aan haar mocht hebben. Haije was een vriend, getuige bij Johanna's huwelijk met Marinus en kennelijk één van de weinigen uit Marinus' kringen die Johanna accepteerde. Dat heeft hem geen windeieren gelegd. Christina Haije, zijn zuster, woonde na Marinus' dood op Zwaanwijck als verpleegster en gezelschapsdame van Johanna en later werden leden van de familie Haije bestuursleden van de Stichting De Pré-Theunissen. Aan Christina werd een levenslange uitkering van tweeduizend gulden per jaar gelegateerd vanaf de dag van Johanna's overlijden. De familie De Pré wordt in het testament in het geheel niet genoemd.

Over Johanna doen veel kleurrijke verhalen de ronde. Zij schijnt niet al te vriendelijk in de omgang te zijn geweest. Ze hield van *practical jokes*. Zo zou zij het grappig hebben gevonden om haar leveranciers voor een nachtje in de kelder op te sluiten. In de ochtend werden ze bevrijd en ruimhartig schadeloos gesteld met een gouden tientje. Ook geweldig was het om mannen met kruiwagens turf over een half doorgezaagde plank de sloot te laten oversteken, totdat de plank het begaf en de man in het water belandde. Of iedere sjouwer kreeg, telkens als hij de

Afb. 20. Johanna op haar rotstrap, een van de vele follis in het park van Zwaanwijk. (Coll. Lisman)

overkant haalde, een borrel, zodat de mannen uiteindelijk zo wankel op de benen stonden dat ze vanzelf wel in het water vielen. (Een latere bewoner van Zwaanwijk, Ralf Inbar, zou dezelfde soort grappen uithalen met zijn Verborgene Camera). Als Johanna in haar koets door het dorp reed, strooide ze geldstukken uit het raam. Maar het kon voorkomen dat ze die éérst op haar stoof gloeiend heet had gemaakt zodat degenen die ze opraapten van straat hun vingers brandden. De armen kregen sigaretten, opgerold in bankbiljetten. Johanna's feestgangers kregen die ook, met dat verschil dat die het geheel dienden op te roken. Na Johanna's dood werden op de zolder 16.000 sigaren aangetroffen en de waarde van de inhoud van de wijnkelder was fl. 400.

Wie was Johanna werkelijk? Notaris Paris memoreerde haar in zijn toespraak op 2 juli 1900 bij de opening van het woonhuis voor ongehuwde dames als een wel-doenster. Die omschrijving wordt gestaafd door haar overvloedige giften aan de armen, de kinderfeesten die zij organiseerde en het openstellen van haar landgoed voor wandelaars. Zij lijkt werkelijk van Marinus te hebben gehouden, ge-

zien al haar moeite zijn nagedachtenis in ere te houden en haar verdriet bij de eerste steenlegging. Zij was ook trouw, gezien haar opdracht aan de aannemer om voorrang te verlenen aan patroons die eerder voor haar hadden gewerkt, haar begunstiging van haar vriendin Haije, en de zorg voor haar personeel. Ze hield van veel mensen om zich heen. Aan de andere kant schijnt ze verbitterd te zijn geweest dat ze niet werd opgenomen in het milieu van haar man. Ze komt naar voren als een vrouw die trots is op haar verworven status en luxe en ook als zodanig erkend wenste te worden maar die, als je haar het vereiste respect betoonde en haar goed behandelde, dat ook ruimschoots zou terugbetalen. Johanna overleed 23 december 1899.

De hand, zo vaak tot weldoen gereed, lag plotseling verstijfd. Het leven was reeds op 49-jarigen leeftijd gevloden. En door de sterfkamer ruischten de woorden van den profeet der oudheid, tot afscheid van dit leven: het gras verdort, de bloem valt af.²³

De Stichting De Pré-Theunissen (1900-'86)

Johanna bepaalde in haar testament dat een som van fl. 1.400.000 moest worden bestemd voor een stichting ten behoeve van minstens vijftien ongehuwde dames of weduwen die geen kinderen (meer) ten hunne lasten hebben: de Stichting De Pré-Theunissen. Aan deze stichting werden de onroerende zaken van Zwaanwijck gelegateerd met de gehele inboedel en alle paarden en koetsen. Johanna bepaalde verder bij testament dat Zwaanwijck na haar dood moest worden ingericht als woon- en verzorgingshuis voor deze vijftien dames, die alleen mochten worden toegelaten als ze van onbesproken gedrag en Nederlands Hervormd waren. Ze moesten ouder zijn dan 45 jaar en zelf een inkomen hebben van minimaal vijf gulden per week. Van de Stichting zouden zij daarbovenop een toelage van fl. 15 ontvangen. De Stichting moet voorzien in een gezamenlijke woon- en eetkamer voor de bewoonsters en voor hen een verpleegster in dienst hebben. Ook diende er een geneeskundige beschikbaar te zijn die gevestigd was in Nigtevecht. Johanna stelde in haar testament het huisreglement op voor de Stichting: onaangekondigd bezoek was nooit welkom en familieleden mochten alleen binnenkomen als ze van onbesproken gedrag waren. En mensen met de achternaam 'Voorwijk' mochten er sowieso niet in. De Stichting diende een koetsier en een palfrenier in dienst te hebben zodat de dames de koetsen konden gebruiken. Een tuinbaas en genoeg tuinknechten moesten het park in stand houden.

Huize 'De Pré-Theunissen Stichting' werd op 2 juli 1900 plechtig geopend. De eerste bestuurders die bij testament door Johanna waren aangewezen, ga-

ven de opening een plechtig (indachtig de Bijbeltekst 'Wie is de man, die een nieuw huis heeft gebouwd en het niet heeft ingewijd?') maar ook sober karakter, nu Johanna nog maar zo kort geleden overleden was. Notaris Paris hield een toespraak waarbij hij aangaf dat Johanna regels heeft opgelegd voor de wijze van huisvesting en dat het bestuur zich daaraan had te houden:

Wij hadden, o zoo gaarne! voor iedere dame eene zit- en slaapkamer zien aangewezen, doch ons persoonlijk gevoelen mag niet op de voorgrond staan Ook weet ik zeker dat de Stichtster zich hare Stichting zoo niet heeft voorgesteld. Neen, haar Zwaanwijck dat bewoond moest worden door 'on-gehuwde dames of weduwen' moest er gezellig uitzien! De dames moesten als zusters samenwonen. Alles moest gemeenschappelijk zijn en genoten worden (...) 't Is waar, dat voor dien gedachtegang der Stichtster veel valt te zeggen, vooral wanneer men bedenkt, dat men hier buiten woont. En waar de stadgenoot vaak de eenzaamheid verkiest, zoo zoekt de bewoner van het buitenverblijf meer naar de gezelligheid.

De bewoonsters moesten met hun tweeën of drieën een kamer delen, waarbij hun privégedeelte slechts door kamerschermen werd afgescheiden. Slechts één bewoonster had recht om het balkon aan de voorzijde te gebruiken.²⁴

Het terras rond de toren werd nauwelijks gebruikt, evenmin als de rookkamer die nu, met het oog op de inrichting, de rotankamer wordt genoemd. Soms zat een bewoonster daar als zij bezoek had.

Het eerste directeurschepaar was de heer en mevrouw Geveke-Blom. Dr. G. Th. Callenfels werd tot eerste genees- en heekkundige benoemd nadat hij had voldaan aan de voorwaarde zich te vestigen in Nigtevecht. De huisknecht, na de Tweede Wereldoorlog Marinus Roest, was gekleed in een donkere broek en een rood met geel gestreept jasje. Hij woonde in een dienstwoning in het koetshuis. De enorme nalatenschap van Johanna bleek toch al snel niet voldoende om de Stichting en haar doelstellingen te financieren. Het bestuur zag zich na de eeuwwisseling genoodzaakt om bijgebouwen af te breken en de koetsen en het biljart te veilen. De bewoonsters zouden daarna op zondag per huurrijtuig en later per taxi naar de kerk worden vervoerd. In 1920 werden Johanna's feestzaal, de biljartzaal, wintertuin en gaanderij afgebroken en werd een grote veiling van inboedelgoederen gehouden. En zo was bij het 25-jarige bestaan van de Stichting al veel van de grandeur van Zwaanwijck verdwenen. In de Tweede Wereldoorlog werden buitendien veel oude bomen gekapt voor brandhout.

Na de Tweede Wereldoorlog woonden er nog twaalf dames in het huis.²⁵ Sommigen waren weduwe en hadden kinderen die op bezoek kwamen. Veelal echter waren het alleenstaande vrouwen die op jonge leeftijd bij hun ouders waren blijven wonen om voor hen te zorgen, vaak uit predikantengezinnen. Het waren

Afb. 21. De naar de Vecht gekeerde gevel van Zwaanwijck. Links de hoektoren met daaromheen het terras. De torenkamer op de bel-etage is de zogenaamde 'rookkamer'. De kamer met erker op de bel-etage was Johanna's woonkamer en de kamer daarboven op de eerste verdieping, met balkon, was de bibliotheek. Op de kamer daar weer boven, onder het dak, sliep personeel.

geen rijke dames. Zij werden verzorgd door een huisknecht, een verpleegster, twee dienstmeisjes, een kokkin, een tuinman en een poetsvrouw. Aan het hoofd van Zwaanwijck stonden tijdens en na de oorlog de heer en mevrouw Kingma. Kingma was officier in het leger geweest en liep altijd krijgshaftig met een stok rond. De mensen uit het dorp die in die jaren als kinderen stiekem op Zwaanwijck rondslopen, herinneren zich vooral 'zure' dames die met hun wandelstokken dreigden en een tuinman die de kinderen met zijn klompen sloeg als hij ze betrapte op hun aanwezigheid. Alleen de knecht in het koetshuis vonden zij aardig. Begin jaren '70 waren er nog maar vijf bewoonsters over, met bijna dubbel

zoveel personeelsleden. Het bestuur kon niet anders dan erkennen dat de laatste wil van Johanna in financieel opzicht niet meer kon worden uitgevoerd. De Stichting besloot om de onroerende en roerende zaken van Zwaanwijck te verkopen en de laatste vijf dames elders te huisvesten. Op 15 september 1976 werd Zwaanwijck ten overstaan van notaris Slis-Stroom te Amsterdam overgedragen en geleverd aan het Raadgevend Bureau Beerents B.V., dat het enige tijd als kantoorruimte in gebruik nam. Volgens de dorpsverhalen zou dit bureau niet helemaal zuiver op de graat zijn geweest. In ieder geval is het failliet gegaan. Zwaanwijck wisselde snel enige malen van eigenaar in welke periode veel ornamenten, zoals de leuning van de bruggetjes en de sierhekwerken op de daken, verdwenen. In deze periode werd ook weer een veiling gehouden van allerlei zaken, van meubels tot ornamenten: waarschijnlijk nog een groot deel van de inrichting uit de tijd van Johanna. Zwaanwijck raakte zo ernstig in verval. Koeien graasden tussen de gebouwen. Dan wordt het in 1986 verkocht aan Handelsmaatschappij Meerland B.V., die het renoveert en laat splitsen in appartementen die vervolgens worden verkocht.

De Stichting heeft haar doelstellingen bij statutenwijziging aangepast, maar is nog steeds actief op het maatschappelijke vlak en beheert nog steeds de restanten van het vermogen van Marinus en Johanna De Pré-Theunissen. De familie Haije is nog steeds in het bestuur vertegenwoordigd, evenals de nakomelingen van notaris Paris.

De Vereniging van Eigenaren Huize Zwaanwijck (1986-heden)

Het herenhuis werd onder leiding van architect M.P. Evelein verbouwd en gesplitst in zes appartementen (Klompweg 46 t/m 56). Aan de tuinmanswoning kwam een aanbouw en deze vormde, met bijbehorende tuin, eiland en loopbrug, appartement Klompweg 58. In het koetshuis kwamen zes appartementen (Klompweg 62 t/m 72). De theekoepel ging een appartementsrecht vormen (Klompweg 58a) en de voormalige schaapskooi werd vervangen door nieuwbouw (Klompweg 60). De tuin werd onder leiding van de tuinarchitecten M. Ruys, H. Veldhoen en A.J. van der Horst gerenoveerd. Rudie Geus en Peter de Ruyter, studenten bij de hogeschool voor Tuin- en Landschapsinrichting, studeerden in 1988 af met hun scriptie *Zwaanwijck, buitenplaats op eenzame hoogte*, waarin zij de geschiedenis van het park onderzochten en met voorstellen voor de herinrichting daarvan kwamen.

Er zijn in de jaren daarna een met zonne-energie verwarmd zwembad aangelegd, een tennisveld, een kunstgrasveldje en een jeu-de-boules baan. De hoog-

stamboomgaard levert, naast walnoten, appels, pruimen en handperen ook nog oude vruchten zoals kweeperen en mispels. Als overblijfsel van vroegere moestuinen groeien er bramen-, bessen- en frambozenstruiken.

Aan de fauna wordt veel aandacht besteed: de uilenstand wordt gecontroleerd, er schieten in de schemering vleermuizen voorbij de torenlantaarn en met succes is er een ijsvogelwal aangelegd.

Het is bijzonder om op Zwaanwijck te mogen wonen. Er wordt door de poort die door Jan Brants is gebouwd gefietst, men kijkt uit op het Vergenoegd van Fabius, er wordt gesleed van Johanna's kastanjeheuvel en er wordt genoten van alle ornamenten, het houtsnijwerk en het marmer die de jaren na 1900 overleefd hebben. Johanna en Marinus de Pré-Theunissen kijken vanaf hun portretten in de hal op ons neer. Zij lijken tevreden te zijn.

Noten

- 1 Dank aan de heer H. Otten uit Nigtevecht en de heren van de Historische Kring Nederhorst den Berg voor hun gastvrije ontvangst en prachtige verhalen. Tevens dank aan de heer F. van Keulen, bestuurslid van de Stichting De Pré-Theunissen, die zijn archief heeft willen doorlopen en veel informatie en een paar prachtige foto's uit de periode 1900-'86 heeft verstrekt.
- 2 Een morgen is een oppervlaktemaat die vóór 1810 werd gebruikt. Het komt overeen met het stuk land dat een boer in de middeleeuwen werd geacht in één ochtend ofwel morgen te kunnen ploegen en is ongeveer gelijk aan één hectare. De grootte van de morgen verschilde per streek. Een morgen was zes hond, en één hond was honderd roeden.
- 3 Het Stadsarchief Amsterdam bewaart een uitgebreid en toegankelijk archief van de familie Brants en aanverwante families (toegangsnummer 88). Veel van de informatie over de familie Brants in dit artikel is afkomstig uit dit archief.
- 4 De uitvinder van de brandspuit en openbare verlichting en schilder van stadsgezichten.
- 5 De aanneemovereenkomst bevindt zich in het familiearchief van de familie Brants, stadsarchief Amsterdam.
- 6 L.C. Westera, 'Het maatschappelijk vermogen van de familie Brants: een doopsgezinde Amsterdamse ondernemersfamilie in de achttiende eeuw', *NEHA Jaarboek* 58 (1995).
- 7 Zie noot 6.
- 8 Historische Vereniging Nederhorst den Berg: De Lindenhoeve aan de Hinderdam.
- 9 Dit is gebeurd bij de laatste verbouwing, om tuinen te kunnen creëren rond het huidige koetshuis.
- 10 Dr S. Merkenich, *Gebrüder Rhodius GmbH*, Gorres Druckerei Koblenz.; H. Budding, *Geschiedenis van Suriname* (2002).
- 11 *Royal Gazette*, uitgegeven in Demerary en Essequibo, 7 juni 1817.
- 12 I.H. van Eeghen, *De Directie van Oosterse Handel en Rederijen te Amsterdam*, Stadsarchief Amsterdam, toegangsnummer 78; www.europa-nu.nl; www.elzevier.nl; *Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek*, Prof. Mr L. Prakke, *Handboek van het Nederlandse Staatsrecht*, Tjeenk Willink Zwolle.
- 13 Roel Mulder, *Op Afbraak, de sloop van buitenplaatsen in de periode 1780-1830*, Doctoraalscriptie Taalen Cultuurstudies Faculteit der Letteren, Universiteit Utrecht, 2006.
- 14 *Algemeen Handelsblad* 3 mei 1854, *Opregte Haarlemsche Courant* 3 mei 1854, *Algemeen Handelsblad* 11 mei 1854.

- 15 *Opregte Haarlemsche Courant* 19 oktober 1854 en *Algemeen handelsblad* 11 november 1854.
- 16 A.J.A.M. Lisman, 'Over Mevr. De Wed. De Pré en hoe het huidige huis Zwaanwijck tot stand kwam', *Jaarboek Nijfharake* (1985).
- 17 *Het Nieuws van den Dag* 12 augustus 1889.
- 18 *Algemeen Handelsblad* 1 april 1891.
- 19 *Gooi- en Eemlander* 30 maart 1895.
- 20 *Algemeen Handelsblad* 29 maart 1895, *De Tijd* 30 maart 1895.
- 21 A. Fafiani, *Monumenten-Inventarisatie Provincie Utrecht, Loenen, Geschiedenis en Architectuur*, Zeist 2000.
- 22 A.J.A.M. Lisman, noot 16; Archieven van de notarissen te Abcoude 1896-1905, Minuten van notaris D.J.J. van Kempen, 1900 nr. 14 en 1901 nr. 16; Archieven van de notarissen in Amsterdam, archief van H.J. Paris, Stadsarchief Amsterdam 5075 (akten 235-335), 24887 (repertoires 1895-1915), 24877.
- 23 Uit de toespraak van notaris Paris d.d. 2 juli 1900.
- 24 Veel informatie uit deze paragraaf berust op mondelinge informatie van dorpsbewoners die als dienstmeisje voor de Stichting hebben gewerkt of anderszins herinneringen aan de Stichting hebben.
- 25 De verhalen dat tijdens de oorlog nazi's op Zwaanwijck zaten, zijn niet juist; het bleef tijdens de oorlog gewoon in gebruik bij de Stichting.

De zeer vermakelijke buitenplaats Groenhoven in Zuilen

Tineke Barneveld

Inleiding

Het dorp Oud-Zuilen -het zuidelijkste puntje van de gemeente Stichtse Vecht- bezit aardig wat monumenten. Allereerst natuurlijk het prachtige **slot Zuilen**, er is een allerliefst kerkje aan de Vecht waarvan de voorganger al stamde uit 1654 en er zijn twee elegante molens vlakbij de historische begraafplaats. Enige oude boerderijen vindt men er en het dorp kan verder bogen op een aantal indrukwekkende herenhuizen: Swaenenvecht en Diederichstein. Ten slotte geven de twee buitenplaatsen **Zuylenveld** en **Zuylenburgh** groene allure aan Oud Zuilen.

In dit artikel wordt de geschiedenis van de verdwenen buitenplaats **Groenhoven** geboekstaafd. Het huis heeft gestaan in het hart van het dorp, vlakbij de klapbrug aan de westelijke oever van de Vecht. Aan deze kant van de oever lag tot in de 16de eeuw het klooster Mariëndaal en daarnaast drie hofsteden, die later zouden uitgroeien tot de buitenplaatsen **Vijfhuizen**, **Geijtenstein** en **Groenhoven**. Zij zijn alle verdwenen. Alleen van **Groenhoven** rest nog de in 1995 in ere herstelde toegangspoort (afb. 1). De stichting Dr. R. van Lutervelt liet het 18de-eeuwse smeedijzeren hek restaureren en op zijn oude plaats terugzetten. De poort geeft toegang tot het park **Groenhoven** dat nu eigendom is van de gemeente. De buitenplaats, de theekepel en de bijgebouwen zijn rond het jaar 1900 afgebroken.

Oudste vermelding

De eerste aantekening over **Groenhoven** is te vinden in het archief van de stad Utrecht. Jonker Gerard Zoudenbalch, een Utrechtse patriciër, verkoopt op 9 mei 1665 een hofstede en 13 morgen land aan mr Pieter Heijblom, koopman uit Amsterdam. Een kleine 20 jaar later wordt op een veiling in 1684 aangeboden:

Afb. 1. Het hek van Groenhoven is het enige dat nog resteert van de voormalige buitenplaats. (Foto: auteur)

een seer schone plaisante Hofstede versien met een schoone wooninge hebbende verscheijde Ver-
trecken alsoo drie camers gelijcks de aerde, een keuken, provisiekelder gelegd in sement ende nogh
twee schone bovenkamers, hebbende haar uijtsigt op de Stad Utrecht, kelder, solder ende dan nogh
een huijsmanswooninge, stallinge, duijfhuys, speelhuys op de Vecht uitzierende, backhuys, bergh
ende schuer, gemetselden drafkuijl, eenen ouden met eenen jongen boomgaardt, twee schoone
Tuijnen met aldehande Vrugtbare boomen, ende rest bestaende in seer schoon swaer weij ende
bouwland, waaronder verscheijde mergen van 't Bouwland bequaem sijn om afgegraven te worden
tot tichelaerde, te samen int geheel groot 13 morgen.

De hofstede lag aan de rivier de Vecht, 'aan de Brugge, over de kerk van Suylen, een ure van de stad Utrecht'. De weduwe van 'zaliger Pieter Heijblom' heeft dit alles in eigendom en biedt het huis en de landerijen te koop aan, met de vermelding dat de huisman in huur heeft voor fl. 250 per jaar: het wei- en bouwland, het boerenhuis, het duivenhok en de oude boomgaard. Het 'heerschaps-huis', de tuinen en de rest vallen buiten de huur. Notaris Valstrik noteert dat tijdens een veiling op 12 mei 1684 'niemand meer bood voor de voorschreven goederen als Steven Dupon, coopman tot Amsterdam voor fl. 4700.'

Hij tekent de akte, 'hangt er een Segel van Justitie aan in roden wasse overdeekt en sluit hem in een blicke Doose.' Steven Dupont, een zeepzieder uit Amsterdam, leefde van 1643 tot 1705. Zijn kinderen erfden de buitenplaats. In de akte stond de ligging va het huis als volgt vermeld:

Gelegen in den Gerechte van Suijlen aen den Brugh, strekkende uit de rivier de Vecht aan beide Sijden van de Brugh tot den achtersten Dijk (Daalseweg) ende ten deelen over den voorschreven dijk tot den Legenweijtsendijk toe begrensd zuidwaarts door de Heer Jacques les Paul en noordwaarts bij de brug door Geerlof van Eijck, voorbij de Agterdijk (zuidwaarts) de Heeren van de Capitulle van St. Jan tot Utrecht en noordwaarts de Heeren Superintendenten (het gezag) van de Ridderschap 's lands van Utrecht naast gelegen sijn.

In *De Zegepraalende Vecht* uit 1719 toont D. Stoopendaal een tekening van de rivier de Vecht en het dorp Zuilen (afb. 2). Links op de gravure is het buiten **Groenhoven** afgebeeld, met een hofstede tussen de bomen, één verdieping hoog met een zadeldak en met een trapgevel aan de rechterzijkant. Tegen de hofstede is, volgens de stijl van de 17e eeuw, een moderner 'stadshuis-buiten' gebouwd, drie vensters breed en twee verdiepingen hoog, gedekt door een wolfsdak met twee schoorstenen.

Het onderschrift luidt: *Het Dorp Zuilen; en daar neven het landhuis van Juffr. du Pon.*

In de volgende verkoopakte uit 1730 is te lezen dat de dochter van Steven, Catharina Dupont, haar echtgenoot mr Abraham Luissius, machtigt om 'het Goet genaamt Groenhoven' te verkopen aan mr Rudolph Hendrik van Lanckeren

Afb. 2. Zicht op Zuilen met links Groenhoven, gravure door Daniel Stoopendaal uit *De Zegepraalende Vecht*, 1719.

en Vrouwe Maria Pott voor ‘de somme van seven duijsend Caroli gulden’. In deze akte wordt weer dezelfde uitgebreide omschrijving gegeven als uit de akte van 1684, maar wordt ook nog gemeld dat er drie woningen ‘bij de Brugge gelegen, genaemt het Eijlandt’ op het terrein van **Groenhoven** zijn ‘alles staande en gelegen onder den gerechte van Zuijlen aen de Brugge, streckende uijt de riviere de Vecht tot den agterdijck of Daelschen dijk toe.’

Dertien jaar later, in 1743, verkocht Van Lankeren **Groenhoven** aan Adriaan van Cattenburgh, kanunnik in den Cappitule St. Pieter te Utrecht voor fl. 9000. Deze kanunnik overleed in 1758. Twee executeurs regelden zijn nalatenschap en boden op een veiling Groenhoven te koop aan:

egter niet de mangel met zijn toebehoren, staande op de zolder van huijzinge Groenhoven, als ook niet de biljard staande op een bovenkamer, voorts geen broeijbakken, beelden, pedestallen, potten, banken of diergelijke thuijnsieraden en nieuwe gereedschappen 't zij vast of losstaande, dan alleen

de twee steene beelden met hun grondsteen en staande voor de gemelden huijzinge ten wederzijden van den ingang.

De verkoopprijs was fl. 10.500 en de nieuwe eigenaar van **Groenhoven** heette Stephanus Jacobus van Muijden.

In dit transport wordt een sloot genoemd die in latere aktes ook steeds voorkomt: de eigenaar is verplicht vrije doorvaart te verlenen door deze sloot zodat met een dubbele schouw 'messie en andere noodwendigheden' vervoerd kunnen worden. De mannen op de schouwen mogen vice versa door de sloot varen maar zij moeten óp hun vaartuij blijven en mogen de schouw niet vanaf het land trekken.

De heer Van Muijden deed de buitenplaats al na vier jaar van de hand. In de verkoopakte van 1762 wordt Groenhoven omschreven als:

sekere huijsinge en hofstede met zijn thuijn en boomgaarden annexe weijlanden, bepootinge en beplantinge daarop staande, tuijnmanwooning, stallinge en koetshuijs, speelhuijs, duijfhuijs, schuijt off jagthuijsen, Turkse tent, te samen omtrent 12 morgen, genaamt Groenhoven.

Afb. 3. Zuilen rond 1750 met links Groenhoven. (Tekening door Dirk Verrijck, ca. 1750)

In 1762 werden de 'egtelieden' mr Carel Philip van Cuijlenborgh en Vrouwe Alida van der Streng voor de aankoopsom van fl. 13.500 de nieuwe eigenaren. In de voorwaarden werden zij verplicht om de tuinlieden Hendrik Staal en Otto van Breukelen voor hetzelfde loon tot primo mei 1763 in dienst te houden, 'mits zij zich ordentelijk zullen gedragen.'

Helaas, Carel Philip van Cuijlenborgh stierf in 1768 en zijn weduwe 'boedelgardster en lijftochterse'¹ verkoopt 'de plaisierplaats Groenhoven publiekelijk aan de meest biedende'. Deze akte vermeldt dat de drie woningen genaamd het Eijland bij de brug verhuurd zijn aan Jan Kost voor fl. 30, aan de weduwe Nagtegaal voor fl. 20 en aan Otto van Breukelen voor fl. 25.

Notaris Luijt van der Pauw noteert dat voor fl. 21.100 jonkheer Hendrik Jacob baron van Tuyll van Serooskerken de nieuwe eigenaar is van **Groenhoven**. Deze baron Van Tuyll was niet de Heer van Zuylen, hij was generaal bij de cavalerie, getrouwd met Vrouwe Maria Anna Singerdonck. Zij waren Heer en Vrouwe van Vleuten.

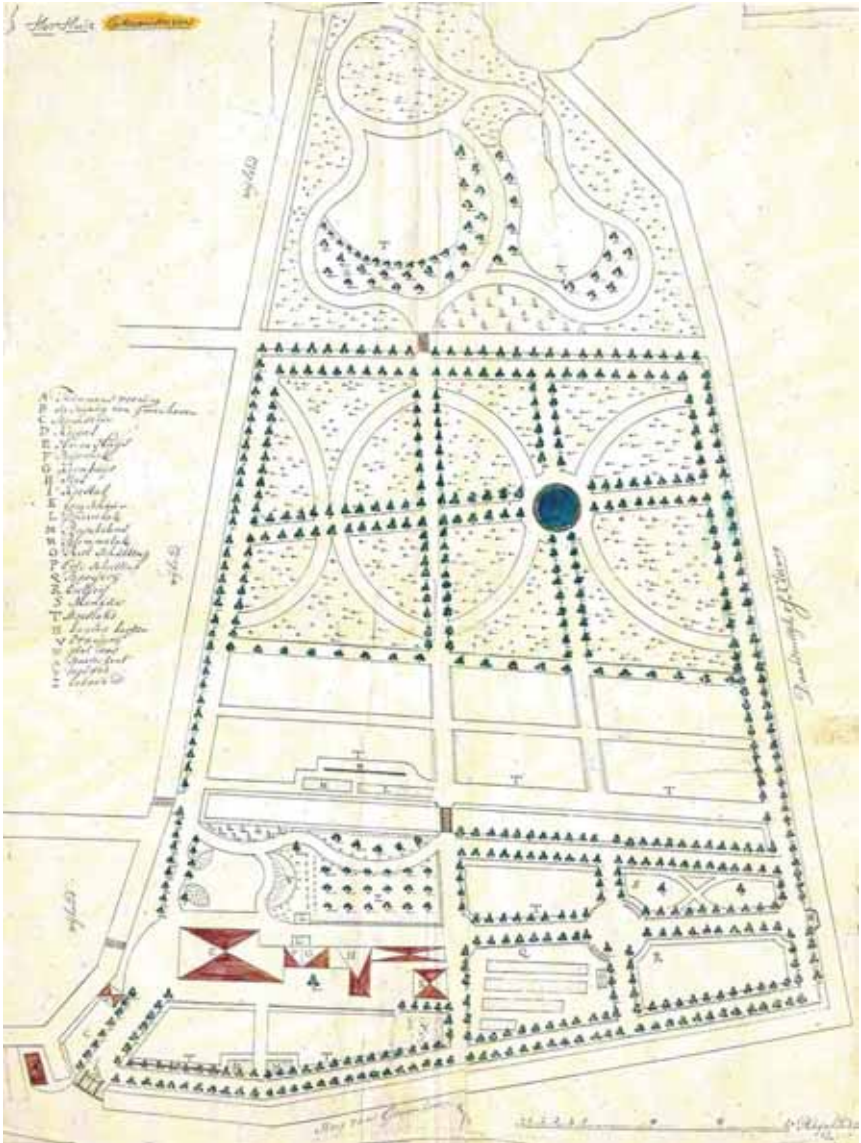
Overgang van Franse naar Engelse tuin

In de periode dat baron H.J. van Tuyll van Serooskerken in het bezit was van de buitenplaats **Groenhoven** is vooral de tuin sterk gewijzigd. Volgens de toen heersende mode veranderde hij de strak vormgegeven formele Franse tuin in een Engels landschapspark. Op de plattegrond (afb. 4) is de overgang van deze twee tuinstijlen prachtig zichtbaar! Het ontwerp is van circa 1785 en vooraan, rond de behuizing, is de tuin nog aangelegd in de Franse stijl waarin symmetrie een grote rol speelde: strakke vakken en rechte, met bomen en hagen afgezette paden. Achter op het terrein is al een begin gemaakt met een natuurlijk ogende tuin met een vijver en slingerpaden die een Engelse landschapstuin zo kenmerken.

De tekening uit 1810 (afb. 5) toont Groenhoven terwijl de tuin nu helemaal aangelegd is als landschapspark. Het ontwerp is niet gesigineerd maar is (aan de manier van tekenen te zien) vermoedelijk van de hand van Hendrik van Lunteren.

Den zeer vermakelijke buitenplaats

Op zaterdag 26 april 1800 vond in 't Wapen van 't Keizerrijk, achter den Dom in Utrecht ten huize van juffrouw de weduwe Willem den Kost een veiling plaats. Door de weduwe van Hendrik Jacob van Tuyll van Serooskerken werd in verkoop gebracht 'den zeer vermakelijke en bijzonder voor den kleij- en zandweg

Afb. 4. Plattegrond van huis en tuin rond 1785.

Afb. 5. Het tuinplan uit 1810 van Van Lunteren.

Afb. 6. Groenhoven door P.J. Lutgers, ca. 1836.

welgeleegenen Buitenplaats genaamd Groenhoven'. Ook nu weer worden vele aantrekkelijke extra's gemeld, waaronder 'een speelhuis aan 't bassecour,² een menagerie, een groote hooijzolder, een Turkse Tent, een duijfhuys, een persik-kebak, Chineesen bruggen en een visrijke vijverkom.'

Het huis heeft toen zijn nieuwe gedaante gekregen, en zal er uit hebben gezien zoals te zien is op afb. 6, een afbeelding door P.J. Lutgers, een litho uit zijn boek *Gezigten aan de rivier de Vecht* uit 1836 met de titel: 'Groenhove te Zuijlen'.

De buitenplaats behoorde toen aan mevrouw de weduwe den Heer Jacobson. De plattegrond van het huis is vierkant en de gevel is symmetrisch. Een afgeplat schilddak met op de hoeken van het dak grote schoorstenen. Het huis bestond uit twee bouwlagen en was aan de Vechtzijde vijf ramen breed. In het midden bevond zich een gedecoreerde ingangspartij. Opvallend is dat het huis vrijwel identiek was aan het huis **Zuylenburgh**, dat nu nog steeds pal tegenover het terrein van **Groenhoven** staat aan de overkant van de Vecht.

De nieuwe eigenaar van **Groenhoven** werd Nicolaas Steengracht d' Oosterland voor het bedrag van fl. 17.000. Steengracht d' Oosterland was rentenier en voordien lid van de 1^e kamer der Staten Generaal in Den Haag. Elf jaar later,

in 1811, verkocht hij **Groenhoven**. In het archief van Utrecht treft men de deftige verkoopakte uit de tijd dat keizer Napoleon Bonaparte Nederland had ingelijfd bij Frankrijk. De keizerlijke notarissen binnen Utrecht, de heren Budgingh en Slagt, tekenden voor de verkoop van Groenhoven en hingen er een pracht rood lakzegel aan en voor fl. 20.000 of 42.000 francs was Nicolaas Jan Wouters, *maire de la commune de Zuylen*, de volgende eigenaar van **Groenhoven**.

In 1824 was er weer een eigendomswisseling: Wouters verkocht **Groenhoven** aan Vrouwe Catharina Jacoba van Nes, douairière van de heer Gerhard Johan Jacobson. Het huis werd als volgt beschreven:

Eene moderne Heerenhuizinge, waarachter een orangeriehuis, karnhuis, tuinmanshuizinge, ruim koetshuis en stalling voor 10 paarden, mitsgaders een bergschuur en steenen koepel aan de riviere de Vecht. Met circa 12 bunder land en drie woningen, 't zogenaamde Eilandje bij de Zuilense brug.

Mevrouw de douairière Jacobson-van Nes betaalde er fl. 20.000 voor.

Hertenkop en statiegordijnen

Het laatste koopcontract in het dossier Groenhoven in het Utrechts archief dateert van mei 1850.

Mr Jacob Gerard van Nes, ridder der Orde van de Nederlandse Leeuw, oud-lid der Staten-Generaal verkoopt uit eigen naam en als gevolmachtigde van meerdere erfgenamen van mevr. Jacobson-van Nes **Groenhoven** aan mevrouw de douairière Van der Capellen van Berkenwoude, geboren baronesse Van Tuyll van Serooskerken, rentenierster, wonende te 's-Gravenhage. De koopsom in 1850 was fl. 24.500.

De adellijke dame met al deze namen overlijdt kinderloos in 1866 en haar familielid Willem René van Tuyll van Serooskerken erft **Groenhoven**. Hij was Heer van Zuijlen, woonde op het slot en de buitenplaats werd te huur aangeboden. Zijn douairière Françoise Margaretha van Weede, verhuurde **Groenhoven** in 1888 aan de heer B.J. van Ommeren voor fl. 500 per jaar.

Bij de voorwaarden in het huurcontract stond dat de huurder zorg moest dragen voor het opruimen van sneeuw van de daken, het schoonhouden van de goten en het lichten van de pomp bij vriezend weer.

De huurder mocht niet meer dan twee varkens houden die niet vrij mochten rondlopen op het terrein. Verder moest hij de pachters van de boomgaard vrije toegang verlenen en ook de personen die het vee melken en verzorgden mochten vrij over de buitenplaats gaan.

Afb. 7. Groenhoven en de theekepel in 1895.

Aardig is dat het huurcontract vermeldt welke goederen de huurder Van Ommen in bruikleen kreeg van de eigenaresse: 'een hertenkop, een beschilderd ameublement, bestaande uit tien stoelen, twee tabouretten, twee trumeautafels³ en een groote tafel.' Verder: 'een canapé, een Smyrnasch tapijt, vier groote spiegels, tien zolderstokken, vier binnen jalousien, een mahoniehouten trumeau, een grijs tapijt en vier statiegordijnen.' Zo kan men zich nog enigszins een voorstelling maken van het interieur van **Groenhoven**.

Op de foto uit 1895 (afb. 7) is te zien hoe het woonhuis en de theekepel eruit zagen vlak voordat het huis werd afgebroken. Werd het onderhoud te kostbaar? Konden er geen nieuwe huurders gevonden worden? De buitenplaats Groenhoven onderging het lot dat vele grote huizen overkwam. Sloop en verkoop van materialen leverden meer op dan het huis instandhouden. Rond 1900 viel het doek voor de zeer vermakelijke buitenplaats **Groenhoven**.

Met dank aan de heer C.P.M. Bloemendaal voor de aanlevering van gegevens. Dit artikel is in enigszins gewijzigde vorm verschenen in het tijdschrift van de Historische Kring Maarssen.

Bronnen

Het Utrechts Archief – Huis Zuilen inv. nrs. 28, 295, 299, 300, 301, 302.

Maandblad Oud Utrecht – 1991, 64^e jaargang nr. 11/12.

Jaarboekje Oudheidkundig Genootschap Nijfartlake 1995.

Maarsse, geschiedenis en architectuur, MIP uitgave 2007.

Groenhoven parkbeheer – gemeente Maarssen 2010.

Noten

- 1 boedelgardster = degene aan wie de boedel is toevertrouwd tot deze verdeeld is.
lijftochterse = eigenaar van het vruchtgebruik.
- 2 bassecour = hoenderhof.
- 3 trumeautafel = wandtafel.

Land uit water

Steven de Clercq

Vechtsnoer, de koepelorganisatie van de erfgoedinstellingen in de Vechtstreek, heeft voor 'water' gekozen als gemeenschappelijk thema voor 2015. Toepasselijk, niet alleen omdat in dat jaar de baggerwerkzaamheden in de Vecht worden afgerond en het Nationaal Waterliniemuseum in Fort Vechten wordt geopend, maar vooral vanwege de enorme betekenis van water voor de Vechtstreek.

Inleiding

Het landschap van de Vechtstreek is jong. Op de grens van zee en land, daar waar Rijn, Maas en Schelde hun sedimentrijke water naar zee brachten, ontstond de Nederlandse delta, waar de Vechtstreek deel van uitmaakt. Het meeste van wat wij zien, is gevormd in de achterliggende 10.000 jaar, dus na de laatste ijstijd. Het grote veenmoeras tussen de Hollandse duinen en de Heuvelrug en 't Gooi is in die tijd ontstaan. De Vecht is jonger: ongeveer 3.000 jaar geleden brak de Vecht bij Utrecht door de oeverwal van de Kromme Rijn om als noordelijkste tak van de Rijn meanderend zijn weg te zoeken door het Hollands-Utrechtse veenmoeras. Met het rivierwater werd sediment aangevoerd waaruit de Vecht zijn natuurlijke dijken, de oeverwallen bouwde; daarachter afzettingen van fijne rivierklei. De eerste bewoners vestigden zich op de hoge en droge oeverwallen en vanaf die oeverwallen begon zo'n 1.000 jaar geleden de Grote Ontginning, waarbij in enkele eeuwen het enorme veenmoeras in cultuur werd gebracht. Dat bleef niet zonder gevolgen: het veen klonk in of werd als turf gestoken en verbrand, waardoor het land zo nat werd dat er geen graan meer wilde groeien en uiteindelijk alleen vee gehouden kon worden. De vinding van de poldermolen maakte het mogelijk het land droog te houden. Maar inklinking ging door, waardoor het land nu enkele meters onder zeeniveau ligt. Door turfwinning van onder de waterspiegel ontstonden plassen, die weer werden drooggelegd en polders werden.

De boeiende processen hoe land uit water ontstond, hoe wij dat land wonnen en verloren en tegen het water vochten, gaan door tot op de huidige dag en hebben ons fascinerende cultuurlandschap gevormd.

Ijstijden – Pleistoceen

Om een beeld te krijgen hoe dat allemaal zo is gekomen, moeten we terug naar de voorlaatste ijstijd, het Saalien, ongeveer 350.000 tot 130.000 jaar geleden. Het was zo koud en er was zo veel water opgeslagen in de enkele kilometers dikke poolkappen en in de gletsjers van de Alpen en van Scandinavië, dat de zeespiegel wel 100 m lager stond dan nu. De Noordzee lag dus droog en de kustlijn lag ergens tussen Schotland en halverwege Noorwegen.

De noordelijke helft van Nederland was bedekt met een dikke laag landijs. De gletsjers drukten aan hun front de bodem omhoog, waardoor de stuwwallen ontstonden van de Heuvelrug en 't Gooi, die nu de natuurlijke oostelijke begrenzing van de Vechtstreek vormen en een belangrijke rol in de waterhuishouding spelen. Door het smeltwater zijn aan de voorkant van de stuwwallen dikke pakketten zand en grind afgezet. Deze fluvio-glaciale puinwaaiers vormen de geleidelijk naar het westen wegduikende Pleistocene ondergrond van de Vechtstreek, die bij de kust op circa 20-25 m diepte ligt.

Na deze ijstijd volgde een korte warme periode, het Eemien interglaciaal (130.000-115.000 jaar geleden), waarin de ijskappen smolten en het zeeniveau steeg. Aangekomen in Nederland, splitste de Rijn zich. De actiefste, oostelijke tak volgde het IJsseldal en zette grote hoeveelheden zand af in het gebied van de Zuiderzee en de Kop van Noord-Holland. Gedwongen door de Veluwe en de Heuvelrug ontstond een westelijke tak, die samen met de Maas de Hollandse delta opbouwde. In de Vechtstreek heeft deze periode geen sporen van betekenis nagelaten.

Dat geldt niet voor de volgende, de laatste ijstijd, het Weichselien (115.000-11.000 jaar geleden). Net als tijdens het Saalien is weer zo veel water opgeslagen in de ijskappen, dat de Noordzee droog kwam te staan, tot voorbij de Doggersbank. Een belangrijk verschil is dat de ijskappen ons land niet bereikten. Maar het was wel koud. Afwisselend zag ons landschap er uit als een poolwoestijn of een toendra. In de koude perioden had de wind vrij spel omdat er onvoldoende vegetatie was om de bodem vast te houden. Aanhoudende westenwinden bliezen grote hoeveelheden fijn zand en stof onze kant op. Het fijne zand werd afgezet op de fluvio-glaciale puinwaaiers uit de vorige ijstijd en tegen de stuwwallen van de Heuvelrug en 't Gooi. Deze fijnkorrelige 'dekzanden' vormen een duinlandschap dat als een 1-2 m dikke deken ligt over het grove zand en grind uit de Saalien periode. De hoogste duintoppen steken uit boven het jongere veen, zoals bij Nederhorst den Berg en Muiderberg.

In de gematigde periode is de toendra begroeid met een subarctische flora en

groeiden er struiken als de dwergberk. Op de toendra leefden grote grazers zoals de mammoet, het reuzenhert en het oerrund.

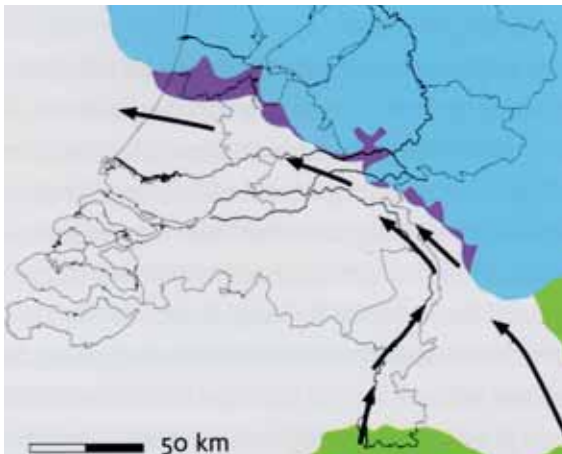
Dat is het landschap waarin de eerst moderne mens heeft geleefd en gejaagd. Al 120.000 jaar geleden hadden Neanderthalers bij het Corversbos (Hilversum) een kampement, zo blijkt uit bewerkt vuursteen. In wat wij nu de Vechtstreek noemen, zullen zij ook actief zijn geweest. Die sporen zijn toegedekt door onder andere de latere veenvorming.

Holoceen – water komt vrij

Ongeveer 11.000 jaar geleden, aan het begin van het Holoceen, werd het warmer en smolt het ijs. De soms kilometers dikke ijskappen van Scandinavië, Groenland en de Alpen smolten af in een tijdsbestek van enkele duizenden jaren. Daardoor steeg het zeeniveau met enkele tientallen meters en kwam de Noordzee langzamerhand weer onder water te staan. Uit de Alpen, het Zwarte Woud, de Vogezen, de Eifel en de Ardennen voerden Rijn, de Maas en de Schelde met het smelt- en regenwater grote hoeveelheden sediment aan, waarmee de Hollandse delta verder werd opgebouwd.

Evenwicht

Zo'n 7.000 jaar geleden ontstaat langs de kust een dynamische evenwichtssituatie in de vorm van een kustbarrière. Voor de Zeeuwse, Hollandse en Wadden-

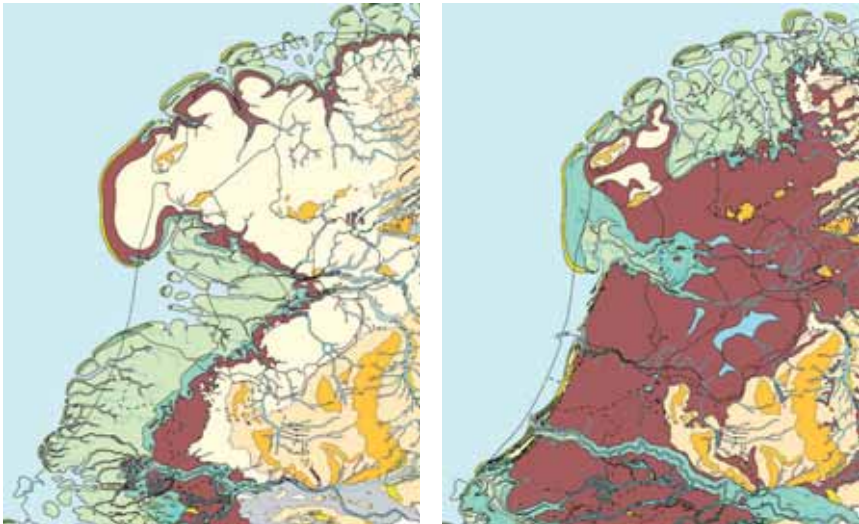
Afb. 1. Tijdens de voorlaatste ijstijd, het Saalien (270.000-130.000 jaar geleden) waren Scandinavië, Noord-Duitsland en Schotland bedekt met een dikke laag landijs. Er was zo veel water opgeslagen in de ijskappen dat het zeeniveau ruim 100 m lager stond. Aan het front van de ijskap (de lijn Veno-Velsen) ontstond de stuwwal van de Heuvelrug en 't Gooi. (Bron onbekend).

kust vormen zich zandbanken en lage duinen. Daarachter ontstaat een waddenlandschap met prielen en slikken. Verder oostwaarts, op de zandgronden, zorgt het zoete kwelwater uit de Heuvelrug voor het ontstaan van meertjes en er ontstaan moerassen met riet. Door afstervende planten wordt een veenlaag gevormd.

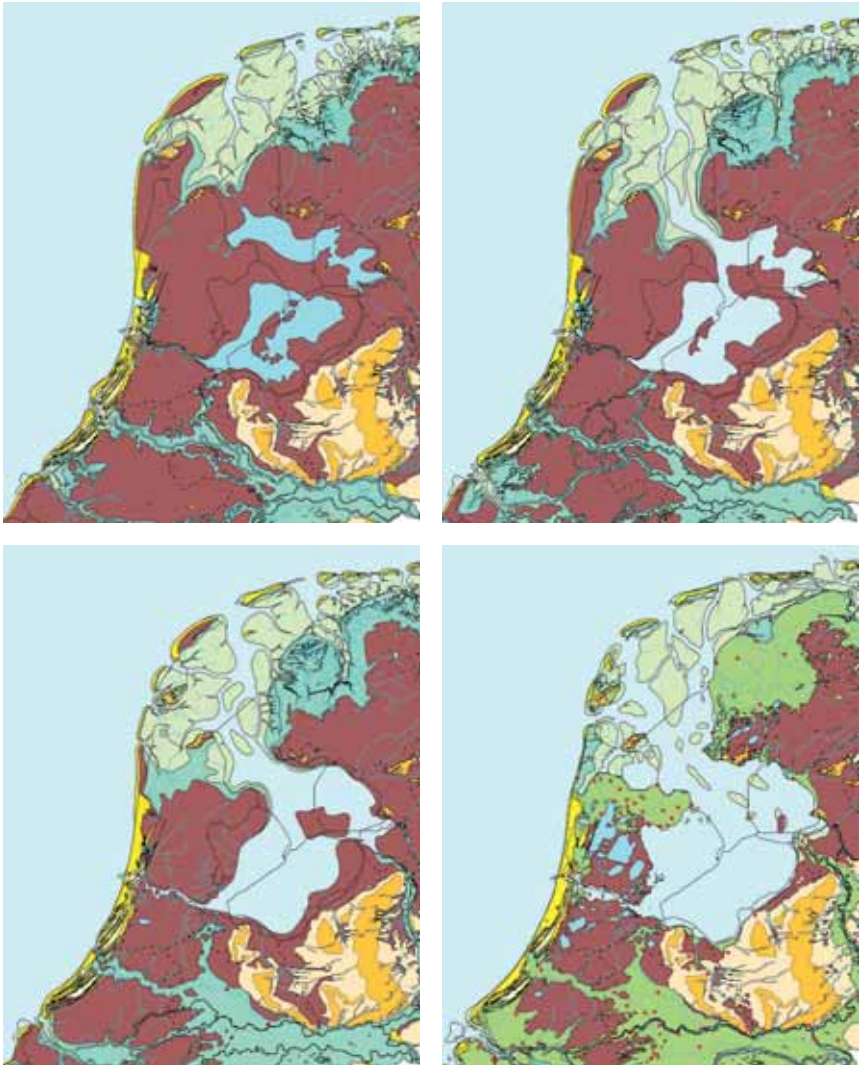
Min of meer gelijke tred houdend met het langzaam verder stijgen van het zeeniveau, voeren de rivieren gedurende de daarop volgende duizenden jaren voldoende sediment aan om de kustbarrière uit te bouwen en te versterken. De Hollandse duinen en de Waddeneilanden met het achterliggende wadengebied gaan dan een min of meer gesloten kustbarrière vormen.

Lagune

Door deze barrière werd het voor de rivieren steeds moeilijker om hun water op zee te lozen. In midden Holland had de duinenrij slechts twee doorgangen voor waterafvoer: bij Katwijk voor de Rijn en voor het Oer-IJ tussen Velsen en Castricum. Doordat het waterpeil achter de duinenrij steeg, ontstond een zoet-

Afb. 2. Deze 6 paleogeografische kaarten illustreren de ontwikkeling van het ontstaan van Nederland van de prille vorming van de kustbarrière (geel), waarachter de wad-achtige lagune (licht groen) en kwelders en riviervlaktes (blauwgroen) ontstaan; daarachter vindt veenvorming (bruin) plaats.

met grote binnenmeren (helder blauw) die uiteindelijk buitenwateren (licht blauw) worden. Door bodemdaling ontstaan overstromingsgebieden die tenslotte droogmakerijen (donker groen) ingedijkt (groen) worden. Bron: Vos, P. & S. de Vries 2013: 2^e generatie palaeogeografische kaarten van Nederland (versie 2.0). Deltares, Utrecht. (www.archeologieinnederland.nl)

waterlagune. In dat milieu ontstaat in de volgende duizenden jaren een enorm complex van veenmoerassen met zoetwatermeren en veenriviertjes, dat zich uitstrekt van de hoge delen van Zeeuws Vlaanderen tot in Noord Duitsland toe. Door de geleidelijke stijging van het water breidt de veenvorming zich ook steeds verder uit naar het oosten tot het veenmoeras de rand van de Heuvelrug en het Gooi bereikt. In dit oostelijke veenpakket ontstaan enkele (kwel)meren, vooral daar waar de kwel uit de Heuvelrug zo sterk is dat het niet tot veenvorming komt.

Veenvorming

Veen ontstaat door ophoping van dood nat plantenmateriaal dat door gebrek aan zuurstof niet volledig afbreekt. Bij voldoende groei gaat de ophoping sneller dan de afbraak. In gebieden met een hoge grondwaterstand of in meren en plassen kunnen zo meters dikke veenpakketten ontstaan. Doorgaans gaat de groei door totdat het grondwaterniveau te laag is en de veenvorming stopt. De veensoort wordt bepaald door de omstandigheden waaronder de planten groeien, zoals de waterdiepte en de aanwezigheid van voedsel. In een voedselrijk milieu ontstaat riet- of bosveen; in een minder voedselrijk milieu zegge- of broekveen. Alleen in geval van voldoende regenval en afwezigheid van voedselrijk water, kunnen bepaalde mossen (*Sphagnum*) en heidesoorten boven het grondwaterpeil doorgroeien en ontstaan koepelvenen of veenruggen uit veenmosveen die wel tot 5-6 m boven de omgeving kunnen uitgroeien. Zodra veen wordt blootgesteld aan zuurstof, bijv. door verlaging van het grondwater, treedt oxidatie of veraarding van het veen op – en daarmee verlies van volume.

Weg van de minste weerstand

Eenmaal aangekomen in de delta stromen Rijn, Maas en Schelde door een vlak land. Er is nog maar weinig verval. In perioden van veel watertoevoer treedt een rivier buiten zijn oevers. Daar krijgt het water ruimte en gaat langzamer stromen. Eerst wordt het grovere sediment afgezet; daaruit ontstaan de oeverwallen. Daarachter ontstaan de komgronden uit de afzetting van de fijnere kleideeltjes. Zo ontstaan stroomruggen en kan het gebeuren dat de rivier hoger komt te liggen dan het omliggende land.

Soms verlegt de rivier zijn loop. Dat kan gebeuren wanneer hij benedenstrooms onvoldoende water kwijt kan, of op momenten van heel veel watertoevoer. Dan breekt hij op een zwakke plek door de oeverwal en zoekt een nieuwe loop. Zo ontstaat in de delta een systeem van vlechtende rivieren.

Tot ongeveer 3.000 jaar geleden vormden de Kromme Rijn en de Oude Rijn de noordelijkste tak van de Rijn. Deze mondde bij Katwijk uit in zee. Door een combinatie van dichtslibben van de monding en zeespiegelstijging, nam het bergingsvermogen van deze Rijntak zo sterk af, dat de Kromme Rijn vlak bij Utrecht uit zijn oevers brak. Door deze doorbraak (avulsie) ontstond een nieuwe rivierloop die, gebruik makend van het vlechtwerk van bestaande veenriviertjes een nieuwe loop vormde, die via het Oer-IJ, tussen Velsen en Egmond in zee uitmondde. Dat werd het Vecht-Angstel systeem.

Vechtdal

Het landschap dat de Vecht aantrof toen hij 3.000 jaar geleden bij Utrecht uitbrak om de noordelijkste Rijn-arm te worden, bestond uit een lang, ongeveer 6 km breed dal met aan weerszijden twee grote veenmosveengebieden. In het oosten was tegen de Heuvelrug en 't Gooi een langgerekte veenrug ontstaan, de 'Stichtse Venen', die zijn water via onder andere de Drecht loosde op de 'oer-Vecht'. In het westen, de Ronde Venen, vindt men het klassieke voorbeeld van een veenkoepel met afvoerende veenriviertjes als de Kromme Mijdrecht en de Waver. In het zuidwesten lag een grote veenvlakte die zich uitstreckte tot aan de Oude Rijn. Naar het noorden strekte het veenmoeras zich uit tot ver in wat later de Zuiderzee zou worden.

In het 'Vechtdal' lag een aantal meren. Van zuid naar noord: Breukelermeer, Loenermeer, Horstermeer, Aetsveldermeer en Muidermeer. Zij waren met elkaar verbonden door een vlechtwerk van veenriviertjes die ook zorg droegen voor de afvoer van het overtollige water van de grote veenmosgebieden en de kwel van de Heuvelrug.

Vecht en Angstel, als noordelijkste Rijntak

De Rijntak die 3.000 jaar geleden bij de avulsie bij Utrecht ontstond, maakte voor zijn nieuwe loop gebruik van dit vlechtwerk van meren en veenriviertjes – het Vecht-Angstel systeem. Deze riviertjes en het landschap veranderden drastisch als gevolg van de aanvoer van veel water en van de grote hoeveelheden sediment die werden aangevoerd en afgezet. De rivier sleepte de bodem uit, bouwde oeverwallen op en zette slib af in de komgronden.

Waar de rivier in een meer uitmondde, bezonk het sediment, waardoor het meer werd gevuld tot het vol was en de rivier haar sediment naar een volgend meer kon vervoeren. Door deze sedimentvangen bleef uiteindelijk in de benedenloop onvoldoende materiaal over om nog een brede oeverwal te kun-

nen vormen. Dit verklaart waarom de oeverwallen in de zuidelijke Vechtstreek breed zijn en in noordelijke Vechtstreek nauwelijks tot ontwikkeling zijn gekomen.

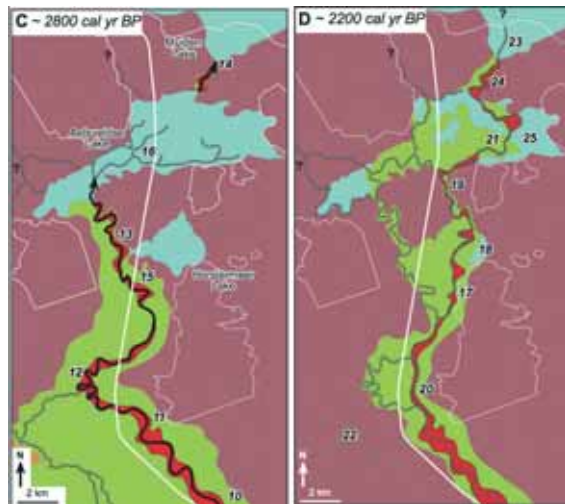
Die brede oeverwallen waren, in tegenstelling tot de smalle, geschikt voor het stichten van buitenplaatsen. Daarom worden die wel gevonden in het zuiden, de zogenaamde 'Herenvecht' en bijna niet in het noorden, de zogenaamde 'Boerenvecht'.

Tot Breukelen volgde de rivier de huidige Vechtloop. Daar boog hij naar het westen en stroomde als Oud Aa door het Breukelermeer. Nadat dat binnen enkele tientallen jaren was opgevuld en vervolgens ook het Loernermeer, volgde de rivier de huidige loop van de Angstel en kwam bij het huidige Abcoude in het Aetsveldermeer. Dat werd in noordoostelijke richting gevuld, waarna het water in het Muidermeer en uiteindelijk richting het Oer-IJ werd geloosd.

2.440 jaar geleden trad de rivier bij Loenen uit zijn oevers en verlegde hij zijn loop, ten nadele van de Angstel, noordoostwaarts in het huidige Vechtbed, om via de Horstermeer bij Muiden zijn water te lozen. Omdat de Vecht tegen die tijd zijn functie als zijtak van de Rijn verloor en daardoor de aanvoer van sediment stagneerde, bleef een deel van de Horstermeer open.

Zijn huidige loop kreeg de Vecht pas circa 250 v Chr., nadat hij bij Breukelen uit zijn oever trad, omdat het bed van de Oud Aa steeds verder was dichtgeslibd.

Afb. 3. In de eerste tijd na zijn ontstaan zette de Vecht klei (groen) af op het veenpakket (paars). De Vecht volgt dan nog de loop van de Aa en de Angstel en mondt in de buurt van Abcoude uit in het Aetsveldermeer. Vooral in het zuidelijke deel zijn brede oeverwallen (rood) ontstaan. Later, wanneer de Vecht zijn loop naar het oosten verlegt, neemt het sedimenttransport af, worden de oeverwallen smaller en vindt in het zuidoosten weer veenvorming plaats op de klei. (Bron: Ingwer I. Bos et al, *Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology* 284 (2009) 355–374)

De Vecht wordt weer veenvier

Zowel Vecht als Angstel bleven actief tot in de Romeinse tijd. Rond 500 nam de invloed van de Rijn echter zo ver af dat de Loenerlaak, de verbinding tussen Vecht en Angstel, tussen Loenen en Loenersloot dicht slibde. De oude stroombedding werd met zandige klei gevuld en dook na verloop van tijd door de inklinking van het omliggende veen op als hogere zandrug (omkering van het reliëf). Op die stroomrug, ook wel Slootdijk genoemd, is later de Rijkstraatweg aangelegd.

De invloed van de Rijn op de Vecht eindigde definitief in 1122 door het afdammen van de Vecht bij Wijk bij Duurstede. Daarna werd de Vecht weer een, ditmaal deels door de mens gecontroleerde, veenvier die voornamelijk kwelwater uit de stuwwallen afvoerde. Onder invloed van de steeds groter wordende Zuiderzee werd de Vecht een zoetwater getijdenrivier.

Ontstaan Zuiderzee

Het oostwaarts verleggen van de Vechtloop staat in verband met het dichtslibben van het Oer-IJ rond het begin van de jaartelling en met de verbinding die rond die tijd ontstond tussen de veenmeren van de toekomstige Zuiderzee en het waddengebied. Dat aaneengesloten veengebied was de voortzetting van de grote, door de duinen beschermde Holland-Utrechtse zoetwater lagune en had meerdere grote veenmeren, zoals het onder de Friese kust gelegen Flevomeer. Door de verbinding met het waddengebied kon het water uit de veengebieden vrij gemakkelijk naar het noorden afstromen. Als gevolg hiervan zakte het grondwaterpeil en klonk het veengebied in. Tegelijkertijd werden de veenmeren steeds groter omdat zij kwetsbaarder werden voor golfslag.

Toen in de 8^e eeuw bij Vlieland een zeegat ontstond, het Vlie, kon de zee steeds verder landinwaarts binnendringen. Langzamerhand werd het water brak en groeide het Flevomeer uit tot het Almere, dat onder invloed van getijdenwerking kwam, waardoor de erosie verder toenam.

Stormvloeden

In de Middeleeuwen zorgen zware stormvloeden voor grootschalig landverlies. Vooral het noordelijk deel van ons land wordt gedurende de 12^e en 13^e eeuw meermaals geteisterd door stormvloeden, zoals de Allerheiligenvloed van 1170, waarbij het Creiler Woud tussen Texel en Medemblik wordt verzwoegen en er tot voor de poorten van Utrecht eb en vloed optreedt en zelfs haring in de Utrechtse grachten wordt gevangen.

Mede door die stormvloed en verdwijnt de landbrug tussen West-Friesland en Friesland en kan het Almere uitgroeien tot de Zuiderzee. Naarmate de Zuiderzee groter wordt, wordt de getijdenwerking sterker, stijgt het zoutgehalte en krijgt de Zuiderzee steeds meer invloed op de Vechtstreek. Steeds wanneer er aanhoudend noordenwinden zijn, is er gevaar voor overstroming. Hoe reëel dat gevaar was, vinden we terug in de zeeklei die in de 12^e en 13^e eeuw bij grote overstromingen in de noordelijke Vechtstreek op het veen is afgezet.

Dijken en dammen

Uit deze periode stammen ook de eerste pogingen om de oeverwal van de Vecht te verhogen en om de laaggelegen kust tussen Amsterdam en het klif van Muiderberg tegen de invloed van de zee te beschermen door de aanleg van een dijk: de Diemerzeedijk. Deze dijken braken herhaaldelijk door. Daarbij kwam niet alleen het achterliggende land onder water te staan, waarbij zeeklei op het veen werd afgezet, maar soms reikte het zoute water tot diep in het binnenland, tot in grote delen van Utrecht en Zuid-Holland.

Afb. 4. De Diemerzeedijk moest het door inklink steeds lager liggende land beschermen tegen de Zuiderzee. Na de storm en de overstroming van juni 1705 werd deze prent van 'De slechte toestand van de Diemerdijk vanaf Diemen tot aan Jaap Hannes' gemaakt om daar aandacht voor te vragen en voor de kwetsbaarheid van het achter de dijk gelegen land. De palen zijn door de paalworm aangevreten en het land achter de dijk ligt zo laag, dat de uitwaterende sluis (achter de gebouwtjes) alleen bij laag water opengezet kon worden om het water uit de achterliggende polder te lozen. (Coll. Rijksmuseum)

Afb. 5. Overstroming van de Vecht te Vreeland, 1928. In de nacht van 26 op 27 november overstroomde de Vecht, waarbij vooral Vreeland en Nigtevecht het zwaar te verduren hadden en de dijk van de Horstermeer brak. Dit gaf uiteindelijk de doorslag voor de aanleg van een stoomgemaal in Muiden dat op 31 januari 1931 in werking werd gesteld. Daarmee kwam een einde aan de jaarlijks terugkerende overlast van overstromingen. In 1932 was de Afsluitdijk een feit. (Coll. HKgL)

De Vechtmonding bij Muiden was toen nog niet met een dam of sluis afgesloten. Om Utrecht tegen indringend zeewater te beschermen, werd rond 1130 tussen Maarssen en Breukelen de Otterspoordam aangelegd. Omstreeks 1400 had de Zuiderzee zich ontwikkeld tot een gevaarlijke binnenzee. De dijkdoorbraak tijdens de Sint-Elisabethsvloed van 1421 was voor de graven van Holland aanleiding om de bisschop van Utrecht bij het verhogen van de oeverwallen en het dijkonderhoud te betrekken. Dat leidde in 1437 tot de aanleg van de Hinderdam op de grens van Holland en het Sticht Utrecht. Omdat de Hinderdam bovenstrooms van Muiden lag, waren de Vechtdijken van Muiden tot de Hinderdam belangrijk als zeewering en had de Vecht stroomaf van de Hinderdam een getijdenregime. Het Vechtwater werd geloosd door bij lage waterstanden de kleppen in de dam te openen.

Als handelsroute werd de Vecht steeds minder aantrekkelijk door deze dammen en tollens die door de bisschop werden geheven. Voor handel met het Hollandse achterland koos men steeds meer voor een route via het IJ, het Spaarne en de Haarlemmermeer. Amsterdam met zijn opkomende stapelmarkt profiteerde daar natuurlijk van. Tegen deze achtergrond is het te begrijpen dat Utrecht de aanleg van een zeesluis bij Muiden lang heeft tegen gehouden. Deze kon pas worden gerealiseerd toen Utrecht in het Rampjaar 1672/73 door de

Fransen was bezet, de Utrechtse Staten buiten spel waren gezet en de troepen van Lodewijk XIV trachtten op te trekken naar Amsterdam. De nog bestaande schutsluis uit 1673 deed ook dienst als inundatiesluis voor de Oude Hollandse Waterlinie. De Hinderdam en de Vechtdijken beneden de Hinderdam raakten door de bouw de sluis bij Muiden hun zeedijk-functie kwijt, waardoor sterk op het onderhoud van de dam en de Vechtdijken bezuinigd werd.

Om de Vechtstreek tegen overstroming te behoeden was de sluis in Muiden niet voldoende. In november 1928 vond de laatste grote overstroming van de Vecht plaats. Uit angst voor verdere overstromingen, schade voor de landbouw en de gevaren voor de volksgezondheid, kreeg Muiden eind 1930 het lang verwachte Vechtgemeal. Een jaar later, met de voltooiing van de Afsluitdijk in 1932, kwam er een definitief einde aan de directe invloed van de zee op de Vechtstreek.

De komst van de mens

Zoals eerder vermeld, leefde de vroege Neanderthaler al 120.000 jaar geleden in onze contreien. Ongetwijfeld ook onder onze voeten, maar hun sporen zijn door meters veen aan het oog onttrokken. De recente vondst van een boomstamkano bij Nigtevecht uit ca. 800 v.Chr., de IJzertijd, duidt op sporen van menselijke activiteit in die periode. Later gebruikten de Romeinen de Vecht voor uitvallen naar het noorden. Ze bouwden een fort in Velsen, aan de monding van het Oer-IJ, maar die verzandde en de Friezen dwongen hen zich terug te trekken tot achter de Rijn, de noordgrens van het Romeinse Rijk: de Limes. Behalve een enkele potscherf en een verdwaalde munt hebben de Romeinen geen zichtbare sporen achtergelaten.

Vroege Middeleeuwen – het ‘oude land’, vroege activiteiten op de oeverwal

Dan duurt het weer tot de 8ste eeuw voordat sporen te vinden zijn van boerderijen op de beboste oeverwal. Het gebied komt dan onder Frankisch beheer en wordt gekerstend. De eerste nederzettingen ontstonden bij splitsingen in de rivier, zoals in Loenen (Lona) en Breukelen (Attingahem), waar Bonifatius in 720 een Pieterskerk stichtte. In 792 stichtte Liudger een kerk op de uit het veen stekende Pleistocene zandheuvel van Nederhorst den Berg (Werinon), een plek die al eerder als heidens heiligdom in gebruik was.

Vanaf de 8ste eeuw werden de oeverwallen blijvend bewoond en bewerkt. Gaandeweg werden ook de achter de oeverwallen gelegen zware komkleigronden

in gebruik genomen. De ontginning verliep organisch: iedere keer wanneer er grond nodig was, werd een nieuw stuk ontgonnen. Door ontwateringsloten naar de rivier te graven, konden de komgronden geschikt gemaakt worden voor weide en hooiland. In het landschap ontstond de karakteristieke blokverkaveling door het volgen van natuurlijke structuren.

Vreemdelingen op de Vecht

Waarschijnlijk voeren al vanaf de 7de eeuw vreemdelingen over de Vecht, die dan nog een onbedijkte rivier is. De Vecht, die in directe verbinding stond met de Rijn, werd via de Zuiderzee de belangrijkste vaarroute tussen Scandinavië en de Oostzeelanden en het Duitse Rijngebied, de zg. Keulse Vaart. Zo kon Dorestad (Wijk bij Duurstede), gelegen op de splitsing van Rijn en Lek, zich ontwikkelen tot één van de meest succesvolle internationale handelscentra van Noordwest Europa. Niet alle vreemdelingen waren even vredelievend. Dat gold zeker voor de Vikingen, die rond 800 begonnen met hun plundertochten. Dorestad was in de jaren 834-863 meerdere malen hun doelwit.

Begin van een nieuw tijdperk

Na het vertrek van de Noormannen was de kust weer veilig. Tegen het einde van de 10de eeuw verbeterde het klimaat, groeiden de steden en nam de bevolking toe – en daarmee de behoefte aan nieuwe landbouwgrond. Buiten de steden concentreerde de bewoning zich op de hoge gronden van het Gooi, de Heuvelrug en het Kennemerland en op de oeverwallen van Vecht, Angstel en Amstel.

De Duitse Keizer van het Heilige Roomse Rijk gaf in 953 de woeste gronden van de gouw Niftarlake in leen aan het domkapittel van Utrecht. In 985 beleende hij Dirk II, graaf van Holland, met het Kennemerland.

De Grote Ontginning

De bisschop en de graaf konden door deze machtspositie grote invloed uitoefenen op de Grote Ontginning: de grootschalige ontginning van het Hollands-Utrechtse veenmoeras, waarbij die wildernis tegen het midden van de 14de eeuw voor het grootste deel was ontgonnen, de grenzen tussen Holland en het Sticht in grote lijnen vast lagen en het cope-landschap was ontstaan dat tot op de dag van vandaag kenmerkend is voor het Groene Hart.

Toen de ontginning van het Hollands-Utrechtse veenmoeras rond het jaar 1.000 begon, waren de oeverwallen en delen van de achterliggende kom-

gronden – de latere Vechtweiden – al ontgonnen. Rond de nederzettingen die inmiddels op de oeverwallen waren ontstaan, werden de komgronden als gemeenschappelijke weidegebieden gebruikt. Dit ‘oude land’ werd door een sloot beschermd tegen afstromend water van de uitgestrekte achterliggende veengronden. Deze achtersloten, die op natuurlijke wijze op de rivieren loosden, werden later gebruikt als basis voor de ontginning van de veenmoerassen.

Opdrachtgeverschap

De woeste gronden van de Hollands-Utrechtse veenmoerassen vormden de natuurlijke grens tussen de gebieden van Utrecht en Holland. De bisschop en de graaf hadden deze landen in leen van de Duitse keizer. Vanwege hun grote belangen, namelijk macht en inkomsten uit landbouwgrond, oefenden zij grote invloed uit op de ontginning. Zij deden dat door delen van het woeste land als zogenaamde ambachten of (ambachts)heerlijkheden in leen te geven aan leenmannen, vertrouwde personen, doorgaans uit de lagere adel, of aan kerkelijke instellingen – zoals de ministerialen en kapittels.

Deze leenmannen – ‘vercopers’ – bepaalden de ontginningsblokken, zagen er op toe dat de ontginning ordentelijk verliep en regelde het bestuur en de wetgeving binnen hun gerecht. Voor het feitelijke toezicht schakelden zij weer zg. locatores in, ‘projectontwikkelaars’.

Ontginning – werkwijze

Ontginning, het in cultuur brengen van woeste gronden om deze geschikt te maken voor landbouw, kwam neer op ontwatering van het moeras door het graven van sloten, waardoor het water kon afvloeien en het land kon drogen om geschikt gemaakt te worden voor landbouw. Ontwatering heeft inklinking tot gevolg. In de eerste 10 jaren kan de maaiveldaling oplopen tot 1,5 m! Dit proces van inklinking gaat door tot op de huidige dag.

Vanaf de 11de eeuw waren de ontginningen van de woeste veengronden achter het ‘oude land’ niet langer ongeorganiseerde initiatieven van individuele boeren, maar strak van hogerhand geregisseerde ondernemingen. De ontginning werd aangepakt in ontginningsblokken die in één keer als collectief werden aangepakt.

De ontginning begon met het vaststellen van de ontginningsbasis, bijvoorbeeld de achtersloot of een ander, min of meer recht lopend element achter het al in cultuur gebrachte ‘oude land’, doorgaans parallel aan de rivier. Langs die as werd een wetering gegraven en loodrecht daarop twee zijweteringen. Om het

Afb. 6. Inklinking kan meer dan 2 cm/j bedragen. Om de mate van inklinking te registreren, sloeg de eigenaar, voorafgaand aan de drainage van het Holme Fen, een groot moerasgebied ca. 50 km ten noordwesten van Cambridge, een eiken paal tot op de harde bodem in de grond. Hij zaagde de paal gelijk met de grond af. Nu, ruim 160 jaar later, staat de – later door dit gietijzeren exemplaar vervangen – ‘Holme Post’ ruim 4 m boven het maaiveld.

ontginningsblok te vrijwaren van wateroverlast uit het hoger gelegen veenmoeras legde men zij- en achterkaden aan, de opstal.

De ontginningsblokken kregen doorgaans een vaste diepte van 6 voorlingen (ca. 1.250 m). Door op een regelmatige afstand van 30 roeden (ca. 110 m) parallelle ontwateringsloten te graven, ontstonden hoeves van 16 morgen, circa 14 ha. Een gezin kon goed leven van een agrarisch bedrijf van die omvang.

Lintdorpen – namen – herkomst

De achterdijk vormde de basis voor de volgende ontginningsslag. Door op de koppen van de kavels boerderijen te bouwen, ontstonden lintdorpen. Veelal

ontleenden die dorpen hun naam aan het oorspronkelijke aantal ontginningsboerderijen, de hoeves, binnen het ontginningsblok, zoals Tienhoven en Achtienhoven.

Verschillende namen van ontginningen zijn ontleend aan de cope-ontginning (Oukoop); soms is daarin ook de naam van de locator te herkennen (Teckop – Taeke en Herbetskop – Harbert).

Demmerik en Portengen zouden herinneren aan de herkomst van de kolonisten (Denemarken en Bretagne), terwijl Kockengen, afgeleid van Cocagne (= Luilekkerland) zou verwijzen naar de hoop op betere toekomst.

De cope – privaatrechtelijke overeenkomst

Ontginningen was arbeidsintensief, ongezond en kostbaar. Voor de uitvoering werd een beroep gedaan op onvrije boeren en kolonisten, die als tegenprestatie het door hen ontgonnen perceel, de hoeve, in vrije eigendom kregen. Als vrije boeren waren zij niet langer ondergeschikt aan een hofheer. Dit werd vastgelegd in een privaatrechtelijke overeenkomst: de cope.

Om de band met de leenheer – de vercooper – te bevestigen, betaalde de koper, als eigenaar jaarlijks een bescheiden belasting, zg. tijns of recognitie. Ook werden afspraken gemaakt over collectieve rechten en plichten, zoals de rechterlijke organisatie en de verplichtingen met betrekking tot de waterstaat binnen het ontginningsblok.

Cope landschap

De strokenverkaveling met vaste maatvoering, de 6 voorling- of cope-ontginning, is vooral toegepast in de veenvlakte rond Kockengen. In strikte zin wordt met het cope-landschap dat gebied aangeduid, in ruimere zin overal waar het cope-systeem is toegepast. Bij vrijwel alle grote ontginningen blijkt steevast een vast maatpatroon te zijn gehanteerd. Dat systeem zorgde voor goede afwateringscondities en bleek zo succesvol dat het vrijwel overal is toegepast, tot in Noord Duitsland.

Economie

De cope-ontginning heeft niet alleen tot gevolg gehad dat de Hollands-Utrechtse veenmoerassen rond 1350 in cultuur waren gebracht, maar ook dat daarmee een verregaand onafhankelijke, vrije agrarische populatie is ontstaan. Vergelijken bij Engeland en Vlaanderen waren Holland en Utrecht rond die tijd achtergebleven gebieden. Het merendeel van de bevolking werkte in de agrari-

sche sector, er was nauwelijks industrie, de urbanisatiegraad was laag (15%) en de steden waren klein (Utrecht telde rond 1400 ca. 8.000 inwoners tegen meer dan 50.000 in Londen en Gent).

In de twee daarop volgende eeuwen ontwikkelde het platteland zich tot een van de hoogst ontwikkelde gebieden in Europa. De bevolking was rond 1575 verdubbeld, 45% woonde in steden (het hoogste percentage in Europa). Slechts 25% van de plattelandsbevolking werkte in de agrarische sector; 15% leefde van jacht, visvangst en turfstekerij, 40% werkte in de industrie (bierbrouwerij, steenbakkerij en touwslagerij) en 20% in handel en transport. Deze ontwikkeling leverde een belangrijke bijdrage aan het succes van de Gouden Eeuw.

Dit succes is voor een belangrijk deel toe te schrijven aan de kolonisten. Zoals hierboven beschreven suggereren plaatsnamen als Demmerik (Denemarken), Spengen (Spanje) en Kockengen (Cocagne, de Franse benaming voor Luilekkerland) dat deze kolonisten van verre kwamen om hun geluk in de ontginning te beproeven. Zij hadden de moed om het veenmoeras te ontginnen en werden vrije boeren, waar het feodale grondbezit geen vat op kreeg.

Afb. 7. Op deze luchtfoto is fraai het cope landschap te zien. De zes-voorling verkaveling bij het lintdorp Portengen (midden) loopt hier tegen de oudere verkaveling van Oukoop op (voorground). Links op de achtergrond het dorp Kockengen, rechts daarachter Portengen. (Foto: Paul Deelman)

Door die ontginning en door verving vernatte het land, werd graanteelt onmogelijk en ontstond een arbeidsoverschot. Omdat men moest samenwerken om de waterhuishouding te regelen, vormde men 'waterschappen' om kanalen te graven, dijken aan te leggen en poldermolens te laten draaien. En omdat de boeren met veehouderij niet meer zelfvoorzienend waren, gingen zij in de handel en industrie. Bakstenen, bier, zuivelproducten en turf werden op grote schaal uitgevoerd naar Engeland, Vlaanderen en de Baltische landen. Al voor de 16^e eeuw investeerden rijke Amsterdammers in die industrie en in de landbouw, waardoor een band ontstond tussen stad en land die in de 17de en 18de eeuw tot grote bloei kwam: Amsterdams Arcadië.

Ontginning veenland – agrarisch gebruik – vernatting

Het enorme Hollands-Utrechtse veenmoeras werd vanaf verschillende kanten in cultuur gebracht. Langs de ontginningsbases werden boerderijen gebouwd die lange lintdorpen vormen. De ontgonnen grond werd aanvankelijk gebruikt als gemengd bedrijf, vooral akkerbouw met graanteelt. Door de hoge ligging van de veengronden ging de natuurlijke afwatering op de rivieren de eerste tijd goed.

Dat verandert wanneer het maaiveld daalt en het land als gevolg van ontwatering, oxidatie en inklinking zo laag komt te liggen dat het water niet meer op een natuurlijke wijze kan afstromen. Pogingen om de bergingscapaciteit te verbeteren door de sloten te verbreden, bleken onvoldoende. Wanneer na verloop van tijd het land, vooral in winter en voorjaar, te vochtig wordt voor de akkerbouw, moet worden overgeschakeld op veeteelt.

Zo lang de ontginning nog niet voltooid was, kon men de vernatting het hoofd bieden door de akkers te verleggen naar nog onontgonnen gebieden. De achterkade, die bij het begin van de ontginning was aangelegd als kering van het water uit de hoger gelegen gebieden, werd dan de nieuwe ontginningsbasis. Langs deze dijk, werden de nieuwe boerderijen gebouwd, waardoor ook daar de kenmerkende lintbebouwing ontstond. Zo is in de loop van de tijd het zwaartepunt van de bewoning opgeschoven, 'de akkers achterna'. Dat gebeurde bijvoorbeeld in De Ronde Venen en bij de opstreckende verkavelingen ten oosten van de Vecht, de Stichtse Venen.

Gemiddeld genomen bedraagt de maaiveld daling een meter per eeuw. De effecten van dit geleidelijke proces op de landbouw zijn groot, vooral voor de akkerbouw. Eerst moesten de boeren de teelt van wintergewassen als rogge en tarwe opgeven. Door de akkers met slootbagger op te hogen, konden nog

zomergranen als gerst en haver worden geteeld. Daarna moest worden overgeschakeld op vee en tenslotte werd ook het houden van vee steeds moeilijker.

Vervening – droog

Het gebruik van gedroogd veen als brandstof is erg oud. De Romein Plinius (2de eeuw) beschreef al hoe armzalige vissers langs de Vecht van modder ballen maakten en die als brandstof gebruikten.

Veelal werd bij de ontginning van het veenmoeras, tegelijk met het ontwateren en in cultuur brengen, een laag veen gedolven om in gedroogde vorm als

Afb. 8. Deze kaart van Joost Jansz Beeldsnijder geeft een prachtig overzicht van noordelijk Holland zoals dat er in 1575 uitzag, voor het landschap een metamorfose zou ondergaan door een stroom van veranderingen en uitvindingen, zoals betere molens en een getrapte bemaling, droogmakerijen en het stelsel van trekvaarten. Maar vooral ook de opkomst van Amsterdam en de aanleg van buitenplaatsen. De gevolgen van de natte vervening zijn nog niet zichtbaar. (Coll. Rijksmuseum)

brandstof te worden gebruikt. Door het toenemend aantal inwoners, opkomende industrie (bierbrouwerijen) het verdwijnen van bossen en de afname van aanvoer van hout, wordt turf steeds populairder. Vooral het veenmosveen van de veenrug ten oosten van de Vecht rond Loosdrecht en dat van het koepelveen van de Ronde Venen was populair, omdat het bij verbranding weinig rook gaf, heel belangrijk in een tijd dat schoorstenen nog gebrekkig waren.

Deze zogenaamde droge verving droeg in belangrijke mate bij aan het probleem van de vernatting, al bleef men altijd boven de grondwaterspiegel, zodat het afgegraven gebied nog min of meer geschikt bleef voor veeteelt.

De windmolen

De introductie van de windwatermolen of poldermolen, vanaf circa 1450, betekende een fundamentele omkering in waterbeheer: men was niet meer afhankelijk van de natuurlijke afwatering van hoog naar laag, maar men kon vanaf dat moment het water vanuit laag gelegen polders omhoog malen naar de boe-

Afb. 9. Dit zicht op Amsterveen (1741) toont de verschillende stappen in de natte verving (of slag-turven) en de aanslag daarvan op het landschap. In het midden wordt de specie met de baggerbeugel opgegraven en in de boot gehaald. Vervolgens op de legakkers te drogen gelegd en tot turven gestoken, die dan te drogen worden gezet. (Bron: <http://www.geheugenvannederland.nl/?/nl/items/ZZM01:002866>)

zem. Door de poldermolen werd het dus mogelijk om de waterhuishouding te verbeteren en zelfs om land onder het waterpeil van de boezem droog te houden om zo de mogelijkheden voor het agrarisch bedrijf te verbeteren. Hiertoe moesten echter wel dijken opgeworpen en sloten gegraven worden, zodat het water makkelijk naar de molen kon stromen. En er moest een boezem zijn om het overtollige water te kunnen bergen en af te voeren, uiteindelijk naar zee. En dit vereiste weer dijken die moesten voorkomen dat het water dat op de boezem werd uitgeslagen, elders tot extra vernatting zou leiden.

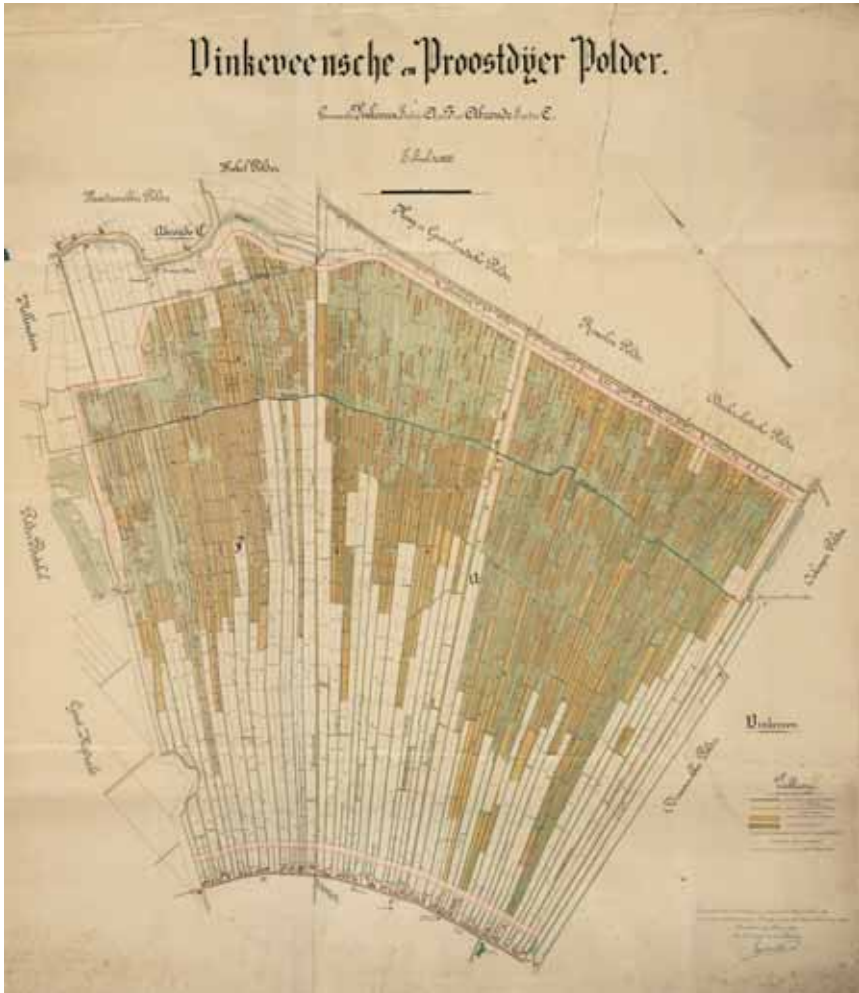
Samen met de bouw van de molen waren dit kostbare ingrepen die ook een organisatiestructuur vereiste in de vorm van polderbesturen en 'waterschappen'.

Vervening – nat – slagturven

Met het te-drassig-worden van het land voor veeteelt, de introductie van de poldermolen en van de baggerbeugel komt vanaf de 16^e eeuw het zogenaamde slag-turven op gang. Hierbij werd het veen als baggerspecie met een baggerbeugel van onder de waterspiegel gedolven en op de legakkers uitgespreid om daar te ontwateren en om vervolgens in turven gestoken te worden, die te drogen werden gezet. Deze manier van turfwinning had grote gevolgen voor het landschap. Met de baggerbeugel kon tot wel 8 m diepte worden gebaggerd, lokaal tot op de Pleistocene ondergrond. Het baggeren begon in de sloten tussen de akkers, die als legakkers werden gebruikt om het veen te drogen. Die sloten werden door het baggeren steeds dieper en vooral ook steeds breder, waardoor de akkers steeds smaller werden. Zo ontstond het landschap van de pet- of trekpaten en legakkers. De grote hoeveelheden turf die zo van onder de waterspiegel beschikbaar kwam, werd gretig afgenomen door de steden die steeds meer brandstof bleven vragen.

Ontstaan veenplassen

De vervening had tot gevolg dat het oorspronkelijke veenweidegebied gaandeweg in een plassenlandschap veranderde. De smalle legakkers werden door storm en vorst weggeslagen, waardoor tenslotte alleen een groot wateroppervlak overbleef, een plas, met smalle bewoningslinten langs een dijk – zoals Loosdrecht en Waverveen – en dat verpaupering intrad. Aan de verspreiding van de plassen kunnen wij nu nog zien waar de beste kwaliteit turf gewonnen werd: dat waren de veenkussens oostelijk van de Vecht en van de Ronde Venen. Naarmate de plassen groter werden, kreeg de wind meer vat zodat er steeds meer grond en zelfs wegen in de golven verdwenen. De alsmaar groter wor-

Afb. 10. Deze kaart van de Vinkeveense en Proosdijer polder uit 1889 geeft een mooi beeld van landverlies door vervening.

dende plassen baarden de overheden steeds meer zorgen. In een poging verder landverlies tegen te gaan, kondigden zij maatregelen af dat er niet meer verveend mocht worden en om de legakkers met elzen te beplanten.

Droogmakerijen

Omdat deze maatregelen uiteindelijk onvoldoende bleken, werd sinds 1790 alleen vervening toegestaan als er een droogmaking tegenover stond. Zo is in de loop van de tijd bijna het gehele gebied van de Ronde Venen verveend en in opeenvolgende 'bedijkingen' weer drooggemaakt, met uitzondering van de Botshol en de Vinkeveense Plassen, waar nog tot in de jaren 1950 veen werd gewonnen. Aan de oostzijde van de Vecht werden de Horstermeer en de Bethunepolder drooggelegd. Dat ging niet altijd eenvoudig. Met name in de Bethunepolder is de kwel uit het Gooi en de Heuvelrug zo hoog dat de onderneming dreigde failliet te gaan. Uiteindelijk nam het Gemeentelijk Waterbedrijf Amsterdam de kosten van de bemaling (1.000 l/sec.) voor haar rekening. Hierdoor kan Amsterdam tot op de dag van vandaag circa 1/3de van haar drinkwater uit de Bethunepolder betrekken.

Omkering van het reliëf – een continue proces

Vóór de mens ingreep, was de Vecht een 'gewone' rivier, die onbedijkt als zijtak van de Rijn via Utrecht door het Vechtdal naar Muiden meanderde om daar in de Zuiderzee uit te monden. Aan weerszijden van de beboste en schaars bewoonde oeverwallen lagen de komgronden en het enorme veenmoeras. Dat loosde zijn overtollige water op natuurlijke manier via kleine veenriviertjes op de Vecht. De veenrug van de Stichtse Venen en de veenkoepel van de Ronde Venen staken als flauwe heuvels uit boven het veenmoeras.

Dit landschap is de laatste duizend jaren totaal veranderd. De Vecht stroomt nog steeds op ongeveer hetzelfde niveau: -0,40m NAP, maar nu ingeklemd tussen dijken en hoog boven het land. Nog steeds tussen Utrecht en Muiden, maar nu deels tegen zichzelf in, om halverwege, bij Nigtevecht op het Amsterdam-Rijnkanaal te lozen en vervolgens via het Noordzeekanaal naar IJmuiden en de Noordzee. De Vecht is een boezemwater geworden waar het overtollige water uit de lager gelegen weilanden op wordt uitgeslagen voordat het wordt afgevoerd. In geval van droogte kan het water worden gebruikt als suppletie. Wie van de Vecht naar de plassen wil, daalt in de sluis bijna anderhalve meter. Het reliëf is omgekeerd: het veenmoeras dat eerst enkele meters boven de Vecht lag, is weiland geworden en ligt nu enkele meters onder dat niveau, door

ontwatering, oxidatie, inklinking en turfwinning. Of het veen is opgebaggerd en afgevoerd. Daar ontstond een plas, die soms werd drooggemalen en polder werd, meters onder NAP.

Het maaiveld daalde als gevolg van deze menselijke activiteiten en door natuurlijke processen. Op sommige plekken wel 7 of 8 m. Dit is onomkeerbaar. Het proces van bodemdaling gaat continue door. Want we willen het veenweidegebied blijven gebruiken, we willen koeien in het land. En dus blijven we bemalen en dus klinkt het land in, ieder jaar weer – afhankelijk van de zomer – 5 tot 10 mm; 1 m per eeuw.

Door deze processen en door duizend jaar menselijke activiteit is het even complexe als boeiende cultuurlandschap van de Vechtstreek gevormd.

Dit artikel is tot stand gekomen door dankbaar te grazen in de website www.vensteropdevecht.nl dé encyclopedie van de Vechtstreek. die is gemaakt door Luuc Mur, Juliette Jonker en Steven de Clercq.

Meer weten

www.vensteropdevecht.nl dé encyclopedie van de Vechtstreek.
Wim Weijs, *Natuur & landschap van de Vechtstreek*, KNNV, 2011.

Zelf zien

www.zichtopdevechtstreek.nl

Inhoudsopgave

Ereleden en bestuur	2
Ledenlijst 2014	3
Jaaroverzicht	18
Speech van Anthony Lisman bij het afscheid van Edward Munnig Schmidt als voorzitter van Oudheidkundig Genootschap Niftarlake, Loosdrecht 7 mei 2014	21
Speech door Steven W.G. de Clercq namens de Vechtplassencommissie met benoeming van Edward Munnig Schmidt tot 'Ere-vriend van de Vecht', Loosdrecht, 7 mei 2014	25
De geschiedenis van de Hofstede Zwaanwijck – Mr. Michelle van der Burgt	30
De zeer vermakelijke buitenplaats Groenhoven in Zuilen – Tineke Barneveld	69
Land uit water – Steven de Clercq	80